

Çin Halk Cumhuriyeti'nde kapitalist restorasyona giden yol: Maoculuk, bürokrasi ve kitle mücadeleleri (1949-1979)

Burak Gürel

Uzun bir ulusal kurtuluş mücadelesinin ve iç savaşın sonunda, 1949'da zafere ulaşan devrimin ardından kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), yirminci yüzyılın bürokratik işçi devleti deneyimleri içinde özel bir yere sahiptir. Dünyanın en kalabalık ülkesi olması ve 1949'da kişi başına düşen milli gelir bakımından neredeyse en dipte, Hindistan'ın bile altında yer alması¹ ÇHC'yi geçen yüzyılın ikinci yarısında Üçüncü Dünya ülkelerinde devrimin ve sosyalizmin kaderini belirleyen, önemli bir faktör haline getirmiştir. ÇHC deneyiminin önemi ve etkisi bununla sınırlı kalmamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) deneyiminden farklı olarak, Çin Devrimi'nin önderleri işçi devletinin ilk otuz yılında bu konumlarını sürdürmüştür. Dahası, bu kadroların önemli bir bölümü Aralık 1978'de başlayan ve 20. yüzyılın sonunda Çin'i kapitalist bir ülkeye dönüştüren sürece de öncülük etmiştir.

¹ Maddison Project Database, 2013, <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/data.htm>.

Maoizmin etkisi bu bağlamda düşünölmelidir. Mao Zedong yalnızca Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) on iki kurucusundan biri ve 1930'lerden öldüğü 1976'ya kadar bir numarası olduğı için önemli bir figür değildir. Mao'nun bu yazının konusu bakımından önemi başka bir yerde yatıyor. Mao, ÇHC'de ciddi bir bürokrasi sorunu olduğunu, bu sorunun emekçi kitlelerin inisiyatifıyla çözölmeye gerektiğini, çözölmediğı takdirde bürokrasinin bir süre sonra kendisini burjuvaziye dönüştürebileceğini, kapitalist restorasyonun somut bir tehlike olduğunu (özellikle 1960'lı yıllarda) defalarca ifade etmiş bir liderdir. 1979'dan itibaren yaşananlar bu öngörüyü haklı çıkarmıştır. Bu durum, Mao'yu sosyalizmin SSCB'de kalıcı bir zafer kazandığını ilan eden Yosif Stalin'den ve yirminci yüzyılın öteki bürokratik işçi devleti liderlerinden net olarak ayırır. Bu gerçeğin tespiti, Mao'nun Trotskiy'e benzer bir bürokrasi karşıtı olduğı, ÇHC'nin bürokratik karakterinde ve kapitalizme geçişinde sorumluluk taşımadığı anlamına gelmiyor elbette. Yazının devamında göreceğimiz gibi, Mao'nun bürokrasi analizi baştan aşağı sorunludur. Daha önemlisi, Mao 1950'lerde ve Kültür Devrimi'nin kaderini belirleyen 1966-68 aralığında bürokrasi karşıtı kitle mücadelelerinin kontrolden çıkmasından korkmuş ve ezilmeleri için emir vermiştir. 1970'lerin başında SSCB'ye karşı ABD ile kurulan ittifakın mimarıdır. Kısacası, Maoizm sorunun çözümü değil önemli bir nedendir. Ancak, bürokrasi ve kapitalist restorasyon hakkındaki Maocu teori, dev bir ülkede devrime önderlik eden, muazzam prestijli bir lider tarafından, üstelik iktidarda iken, ÇHC'nin maddi olanakları kullanılarak propaganda edildiğı için dünya solunun geniş kesimlerini (özellikle de SSCB'nin katı, donuk ve reformcu modelinden yabancılaşan 1968 kuşağını) ciddi biçimde etkilemiştir. Bütün teorik yetersizliğine ve belirleyici anlarda, dönüm noktalarında bizzat Mao'nun ihanetine uğramasına rağmen Maoculuğun bürokrasi analizi basmakalıp, yüzeysel yorumlardan kaçınılarak, ciddiyetle ele alınmalı ve eleştirilmelidir.

ÇHC deneyimini Doğı Avrupa ve SSCB deneyimlerinden ayıran bir diğer önemli nokta kapitalist restorasyonun bir rejim değışikliği olmaksızın, bütünüyle parti devletinin denetimi altında gerçekleşmesidir. Bu bakımdan ÇHC'ye en yakın örnekler Küba ve Vietnam'dır. ÇHC'nin kapitalist restorasyonu bu iki ülkeden evvel başlamıştır ve onlara örnek olmuştur. Nihayet, (Polonya ve Vietnam gibi) az sayıda, kısmi ve dönemsel istisnalar hariç tutulduğunda, ÇHC haricindeki eski işçi devletlerinden hiçbirisi kapitalizme geçtikten sonra ciddi bir ekonomik büyüme yaşamamıştır. Çin'in tarihsel özgüllükleri, Mao döneminde fiziki altyapı ve işgücünün niteliğinde yaşanan büyük sıçramalar ve dünya kapitalizminin 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşadığı uzun krizin ertesinde sanayi sektörünün Batı'dan Asya'ya doğı taşınma eğilimi ÇHC'nin 1979 sonrasında muazzam bir ekonomik kalkınma yaşamasına katkıda bulunmuştur. Bu durum, tarihsel nedenleri (ve en önemlisi, Mao döneminin başarıları) gözlerden saklanarak, sosyalizmin başarısızlığının ve kapitalizmin başarısının kanıtıymış gibi sunulmuş, böylelikle Çin'in ve öteki işçi devletlerinin tasfiyesini meşrulaştırmış, Küba gibi kapitalizme geçmekte olan ülkelerin restorasyoncu bürokrasisine ilham vermiştir. Bu nedenlerden ötürü,

ÇHC deneyimini dikkatle incelemek gereklidir.

ÇHC deneyimini kısaca inceleyen bu yazı dokuz bölümden oluşuyor. Bu giriş izleyen ikinci bölümde ÇHC’nin işçi devleti niteliği ve tarihsel kazanımları ele alınacak. Üçüncü bölümde bürokrasinin siyasi hâkimiyeti ve maddi ayrıcalıkları incelenecek. Dördüncü bölümde Mao Zedong’un bürokrasi ve kapitalist restorasyon hakkındaki fikirlerinin eleştirel bir değerlendirmesi yapılacak. Beşinci bölümde 1949-66 döneminde bürokrasi karşıtı muhalefetin gelişimi ve yenilgisi açıklanacak. 1966-68 aralığına odaklanan altıncı bölümde Kültür Devrimi adlı kampanyanın bürokrasi içi mücadeleler ile ilişkisi, genel seyri, bu dönemde filizlenmeye başlayan bürokrasi karşıtı politik devrim eğiliminin temel özellikleri ve Maoçu bürokrasinin bu eğilimi ezmesi incelenecek. 1969-79 aralığını inceleyen yedinci bölümde bürokrasinin konsolidasyonu ve emperyalizm ile yakınlaşmanın kapitalist restorasyon eğilimini Mao’nun sağlığında güçlendirmiş olduğu gösterilecek ve restorasyonist ekibin Mao’nun ölümünden kısa süre sonra elde ettiği zafer kısaca ele alınacak. Maoçuluğa ve Kültür Devrimi’ne ilişkin bazı efsaneler sekizinci bölümde eleştirilecek. Yazının temel argümanları sonuç bölümünde özetlenecek.

ÇHC’nin işçi devleti karakteri ve tarihsel kazanımları

Bir bürokratik işçi devleti olan ÇHC’nin bürokratik niteliğini bir sonraki bölümde inceleyeceğiz. Bu bölümde işçi devletinin temel özelliklerini ve tarihsel kazanımlarını kısaca ele alacağız. İşçi devletinin en önemli kazanımı kırlarda toprak ağalarının, kentlerde yerli ve yabancı burjuvazinin hâkimiyetini ortadan kaldırmasıdır. ÇKP’nin “Yeni Demokrasi” programı çerçevesinde, Guomintang (Milliyetçi Parti) ve lideri Jiang Jieşi (Çan Kayşek) ile birlikte ülkeden kaçmayan, yeni rejim ile işbirliğine razı olan burjuvaların fabrika sahipliği kısa bir süre korunsa da, 1950’lerin ikinci yarısında sanayinin tamamına yakın bölümü devlet işletmeleri temelinde örgütlenmiştir. Orta ve küçük ölçekli, hafif sanayi işletmeleri ise mahalle temelinde kurulan kooperatifler tarafından örgütlenmiştir. İşçi devletinin kitlelerin refahı bakımından en önemli kazanımı işsizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Çalışabilen herkese iş verilmesi bir ilke haline getirilmiştir. Her işçi, bağlı olduğu fabrika ve işyerine bağlı okullardan ve hastanelerden ücretsiz faydalanma hakkına kavuşmuştur. Emeklilik hakkı ve maaşı kentlerde genel bir hak haline gelmiştir. Proletaryanın içinde ciddi eşitsizlikler varlığını sürdürmüştür. Örneğin ağır sanayi alanındaki önde gelen devlet işletmelerinde çalışan işçiler mahalle kooperatiflerinde çalışan işçilere nazaran daha yüksek ücret ve emeklilik maaşı almış, çocuklarını daha kaliteli okullara gönderebilmiştir. Bununla birlikte, iş güvencesi ve sosyal hizmetlerin artırılması ve genelleştirilmesi sayesinde kent proletaryası 1949 öncesine göre daha iyi ve güvenceli çalışma ve yaşam koşullarına kavuşmuştur.²

2 Joel Andreas, “Reconfiguring China’s Class Order after the 1949 Revolution”, *Handbook on Class and Social Stratification in China*, derleyen: Yingjie Guo, Cheltenham: Edward Elgar, 2016 içinde, s. 22-25.

İşçi devletinin kırlarda elde ettiği başarı ilk bakışta kentlere göre daha mütevazı görünse de tarihsel bakımdan görkemlidir. Asırlardır işsizlik, yoksulluk, kıtlık, tefeci-tüccar-toprak ağası sömürüsü, eğitim ve sağlık hizmetlerinin neredeyse hiç mevcut olmaması gibi sorunlarla boğuşan ve bu nedenle devrime omuz veren köylülerin refah düzeyi 1949'dan sonra ciddi bir sıçrama yapmıştır. 1952-56 arasında önce tedricen, ardından hızla kurulan kır kolektifleri her köylü ailesine iş güvencesi vermiştir. Çok kalabalık ve yoksul Çin kırsalında kent sanayisine benzer çalışma koşullarının ve sosyal güvenlik olanaklarının birdenbire sağlanması imkânsızdı. Dahası, ÇHC yönetimi kentlerin altyapı ve iş yaratma kapasitesinin sınırlı olduğunu erken bir aşamada fark etmiş, gecekondulaşma ve kentsel işsizliği önlemek amacıyla 1958'den itibaren kırdan kente göçü büyük ölçüde sınırlamış, neredeyse yasaklamıştır. Bu nedenle, köylülerin kentlere göç ederek farklı işlerde çalışmaları söz konusu olmamıştır. Ayrıca, kır kolektiflerinin üyeleri standart maaşlar yerine, hava koşullarına ve bir dizi başka faktöre göre her yıl farklılık gösteren toplam üretime sundukları katkı nispetinde bir pay almıştır. Her bir köylünün farklı fiziksel kapasite ve çalışma düzeyine bağlı olarak üretime sunduğu katkı, "iş puanı sistemi" olarak bilinen sistem aracılığıyla hesaplanmıştır. Hava ve iklim koşullarına ve tarihsel gelişim farklılıklarına bağlı olarak her kırsal bölgenin tarım üretimi arasında ciddi farklar vardır. Bu nedenlerden ötürü, bölgeler arasında ve kır hanelerinin kendi aralarında maddi eşitsizlikler sürmüştür. Ancak, geçmiş asırlarla kıyaslandığında kırlarda muazzam bir maddi eşitleme gerçekleşmiştir. Kolektif üyeleri, kentli işçilerden farklı olarak emekli maaşı hakkına sahip olmamıştır. Yetişkinlerin yaşlı aile üyelerine bakması geleneği devam etmiş, her yetişkinin iş sahibi olması bunu maddi olarak mümkün kılmıştır.³

ÇHC'nin yoksulluk temelinde kurulması ve içe kapanması ekonomik gelişiminin doğal sınırlarını çizmiştir. 1958-61 döneminde hızlı sanayileşmek için alelacele, el yordamıyla uygulamaya koyulan Dev İleri Sıçrama stratejisi büyük bir kıtlıkla ve ekonomik çöküşle neticelenmiştir. Köylü tabanı ile parti önderliği arasındaki güçlü güven ilişkisi bu felaketin sonucunda büyük yara almıştır. 1950'lerde SSCB'den önemli miktarda ekonomik yardım alan ÇHC, 1960'tan itibaren bu ülke ile düşman olduğu için bu yardımlardan mahrum kalmıştır. Mao döneminde ÇHC, tüm yoksulluğuna rağmen Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olabilmek için bu ülkelere ciddi miktarda ekonomik yardım yapmıştır. 1960'lı yıllarda ABD, Hindistan ve SSCB ile aynı anda gerilim yaşaması askeri harcamalarını epey artırmış, bu durum ülkenin ekonomik imkânlarını daha da zorlamıştır. Ekonomik basınç ÇHC'yi 1970'lerde, henüz Mao hayattayken ABD, Avrupa ve Japonya ile yakınlaşmaya (ve SSCB karşıtı ittifaka) doğru itmiş ve kapitalist restorasyon eğilimini güçlendirmiştir.

Tüm sorunlarına ve sınırlarına rağmen işçi devletinin ülkenin uzun dönemli ekonomik kalkınmasına yaptığı katkı azımsanamaz. Kır ekonomisinin kolektifleş-

3 a.g.e., s. 24-25.

tirilmesi, 1952 itibariyle işgücünün %80’ini istihdam eden ve milli gelirin %60’ını üreten tarım sektörünü merkezi planlamanın bir parçası haline getirmiştir. Tarım üretiminin doğrudan vergilendirilmesini ve tarım-sanayi fiyat makasının sanayinin lehine açılmasını mümkün kılarak tarımdan sanayiye muazzam bir kaynak akışı sağlamıştır.⁴ Kolektifleştirme sayesinde devletin gıda fiyatlarını düşük tutması kentlerdeki işçi ücreti artışlarını da gemleyerek sanayileşmeyi iyice kamçulamıştır. Sanayinin milli gelir içindeki oranının 1952’de %8.1’den 1978’de %33.5’e yükselmesi bunun sonucudur.⁵ Devletin tarımsal artığa etkili biçimde el koyarak sanayiye aktarmasına rağmen tarım üretimi çok hızlı olmasa bile, istikrarlı biçimde büyümüş, hızlı nüfus artışının gerisinde kalmamıştır. Bunun en önemli nedeni kırdaki kolektif emek seferberliğidir. Kolektifler tarımsal faaliyetlerin düşük düzeyde olduğu aylarda köylüleri fiziki altyapı faaliyetlerinde seferber etmiştir. Örneğin 1965-77 aralığında kırsal işgücünün dörtte birinden fazlası altyapı projelerinde (kolektifin toplam üretimine yaptığı emek katkısı karşılığında aldığı pay haricinde ek bir ücret vb. almadan, yani karşılıksız olarak) çalışmıştır.⁶ Merkezi devlet bütçesinin önemli bölümünün askeri harcamalara ve ağır sanayi yatırımlarına aktarılmasına rağmen, bu muazzam emek seferberliği sayesinde sulanan arazilerin toplam tarım arazilerine oranı 1949’da %16.3’den 1982’de %49.4’e yükselmiştir.⁷ Aynı yöntemle neredeyse her köyde (veya birkaç köyü birleştiren komünde) birer ilkokul, ortaokul ve sağlık ocağı inşa edilmiştir. Kolektifler yalnızca merkezi devlete vergi ödemekle kalmamış, kendi yatırım fonlarını oluşturarak eğitim ve sağlık hizmetlerini devletten fazla yardım almadan, kendi başlarına finanse etmiştir. Ayrıca, 1960-1976 döneminde politik bakımdan tehlikeli görülen gençlerden ve kentlerdeki işletmelerin istihdam edemediği işçilerden ve teknik personelden oluşan yaklaşık 40 milyon kişi kırlara gönderilmiştir. Çoğu boğaz tokluğuna çalışan bu büyük kitle köylerdeki eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine ve hafif sanayinin kurulmasına ciddi katkıda bulunmuştur.⁸ Bu sayede, merkezi devletin yatırım kapasitesine bağlı olunması halinde çok uzun sürebilecek bir kalkınma süreci çok hızlı gerçek-

4 Kırdan kente kaynak transferi konusunda ayrıntılı istatistiki veriler için bkz. Kong Xiangzhi ve He Anhua, “Xin Zhongguo Chengli 60 Nianlai Nongmin dui Guojia Jianshede Gongxian Fenxi”, *Jiaoxue yu Yanjiu*, no: 9, 2009, s. 5-13. Bu konuda tarihsel bir değerlendirme için bkz. Ho-fung Hung, *The China Boom: Why China Will Not Lead the World*, New York: Columbia University Press, 2016, s. 34-51.

5 Angus Maddison, *Chinese Economic Performance in the Long-Run: 960-2030 A.D.*, Paris: OECD, 2007, s. 60.

6 Bu hesaplama için yararlanılan kaynaklar: James E. Nickum, “Labour Accumulation in Rural China and Its Role since the Cultural Revolution,” *Cambridge Journal of Economics*, cilt: 2, no: 3, 1978, s. 280; State Statistical Bureau, *Statistical Yearbook of China 1983*, Hong Kong: Economic Information Agency, 1983, s. 120.

7 Zhongguo Shuili Nianjian Bianji Weiyuanhui, *Zhongguo Shuili Nianjian 1991*, Beijing: Shuili Dianli Chubanshe, 1992, s. 653.

8 Wen Tiejun, *Basi Weiji: Zhongguo de Jushi Jingyan, 1949-2009*, Pekin: Dongfang Chubanshe, 2012, s. 32-72.

leşmiştir. Kolektifler aynı yolla kırsal hafif sanayiye de geliştirmiştir. “Komün ve Tugay İşletmeleri” olarak bilinen kırsal sanayi üretiminin yıllık ortalama artış hızı 1962-71 aralığında %5.9, 1971-78 aralığında ise %23.5’tir.⁹ Kısacası, sanayileşme kentler ile sınırlı kalmamış, kırları da kapsamıştır. Yoksul bir köylü ekonomisi için bu muazzam bir atılım anlamına gelir. Kırsal sanayinin 1979 sonrasında ekonomik büyümenin önemli bileşenlerinden biri olmayı sürdürdüğü göz önünde tutulursa (milli gelir içindeki payı 1980’de %14.3, 1995’te %37.5’tir),¹⁰ otuz yıllık işçi devleti deneyiminin ekonomik kalkınmaya yaptığı uzun dönemli katkı daha iyi anlaşılır.

Ancak, bu atılımlar ÇHC’nin sosyalizmin gerektirdiği ekonomik bolluğa ulaşmak şöyle dursun, yakınlaşmasına dahi izin vermemiştir. On yıllardır süren savaşların ve kıtlığın sona ermesi, başta aşılama olmak üzere temel sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve (1978 öncesinde) nüfus kontrolünün önemsizlenmesi nedeniyle toplam nüfus 1949’da 541 milyondan 1978’de 961 milyona yükselmiştir.¹¹ Bu nedenle, üretimin (1958-61 aralığı haricinde) istikrarlı biçimde artmasına rağmen kişi başına düşen tarım ürünü miktarı yavaş artmıştır. SSCB’ye benzer biçimde, sanayi sektörünün yeterince tüketim malları üretmemesi de ciddi bir sorundu. Bu iki faktör nedeniyle, kişi başına tüketimin 1952-78 dönemindeki yıllık ortalama artış hızı yalnızca %2.3’tür. Kentlerdeki konut arzının yetersizliği nedeniyle barınma ciddi bir sorun olmayı sürdürmüştür.¹² Hızlı sanayileşmeye rağmen Çin ile emperyalist ülkeler arasındaki ekonomik mesafe kapanmamıştır. ÇHC’nin dünya toplam üretimi içindeki payı 1952’de %5.2’den 1978’de %4.9’a gerilemiştir.¹³ Bu durum, yoksul bir ülkenin kendi olanakları temelinde alabileceği yolun sınırlarını çarpıcı biçimde sergiliyor. Çin’in emperyalist dünya ile kıyaslandığında çok geri kalmayı sürdürmesi, bürokrasinin Dang Şiaoping (Deng Xiaoping) önderliğindeki kapitalist yolcu fraksiyonunun elini güçlendirmiş, bu ekibin Mao’nun ölümünden kısa bir süre sonra parti devletine hâkim olmasının önünü açmıştır. Özetle, işçi devleti ekonomiyi güçlendirmeyi ve emekçi kitlelerin refah düzeyini artırmayı başarsa da ülkenin geriliğini ortadan kaldıramadığı için bir süre sonra soluğunu yitirmiş ve kapitalizme teslim olmuştur.

ÇHC’de bürokrasinin maddi ayrıcalıkları ve politik hâkimiyeti

İşçi devletlerine hâkim olan bürokrasiyi burjuvaziden ayıran temel farklılık ilkinin üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmamasıydı. Bu nedenle, bürokrasi

9 Chris Bramall, *The Industrialization of Rural China*, Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 23.

10 Chenggang Xu ve Xiabo Zhang, “The Evolution of Chinese Entrepreneurial Firms: Township-Village Enterprises Revisited”, International Food Policy Research Institute Discussion Paper 00854, 2009, s. 3.

11 <http://www.chinatoday.com/data/china.population.htm>.

12 Yiching Wu, *The Cultural Revolution at the Margins: Chinese Socialism in Crisis*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014, s. 205.

13 Maddison, s. 44.

artık değer elde edemiyor, onu genişletilmiş yeniden üretime yatıramıyor, büyük miktarda nakit para, ev, araba, lüks eşya biçiminde kişisel servete tahvil edemiyor, kendisinden sonra gelen kuşaklara miras bırakamıyordu. İşçi devletlerinde bürokrasi ile sıradan işçiler arasındaki eşitsizliğin temel kaynağı bölüşümdeki eşitsizlikti. Trotskiy’in SSCB analizinde çarpıcı biçimde teşhis ettiği gibi, üst düzey bürokratlar ile sıradan emekçiler arasında ciddi ve artan bir ücret eşitsizliği mevcuttu. Trotskiy, ücretlerin yansıtmadığı fakat kişisel refah düzeyini doğrudan etkileyen barınma, ulaşım, eğitim, tatil olanakları vb. alanlarda da bürokrasi ile sıradan işçiler arasında ciddi ve artan eşitsizliklerin mevcudiyetini tespit ediyordu. Bürokrasinin bu maddi ayrıcalıklarının kaynağı kafa emeği ile kol emeği arasındaki büyük ayırmıydı. Dünya devrimi zafere doğru yürümeden, dünya kapitalist sistemi yok olmaya yüz tutmadan, sınıfsal eşitlik ve maddi bolluk sayesinde kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayırım ortadan kalkmaya başlamadan bürokrasinin maddi ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak mümkün değildi. Tekil işçi devletlerinde bürokrasi kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayırımı azaltacak önlemleri baltalıyor ve bu yolla kendisi ile sıradan işçiler arasındaki maddi eşitsizlikleri meşrulaştırmaya ve artırmaya gayret ediyordu. İşçilerin bürokratik cendere altında tutulması, söz ve karar hakkından mahrum bırakılması ve demokratik eleştiri ve denetim hakkının sürekli olarak ihlal edilmesi bu maddi ayrıcalıkların sürdürülmesinin önkoşuluydu. Artan maddi ayrıcalıkları bürokrasinin burjuvalaşma eğilimini besliyordu:

Kentle kır arasındaki farklar bazı açılardan azaldıysa, kentlerin ve kent kültürünün baş döndürücü gelişmesinden -yani belirli bir kentli azınlığın konforunun artmasından- dolayı, başka açılardan ciddi ölçüde derinleşmiştir. Kafa ile kol emeği arasındaki toplumsal mesafe, aşağıdan gelen gençlerin akademik kadroları doldurmalarına rağmen son yıllarda azalmamış, bilakis artmıştır. İncelmiş kentliyle kaba saba mujikin, bilim sihirbazı ile vasıfsız işçinin hayatını belirleyen bin yıllık kast engelleri, biraz yumuşatılmış da olsa yakın geçmişten günümüze korunmakla kalmamış, büyük ölçüde bu engellerin yenileri ortaya çıkmıştır ve bunlar da her geçen gün daha küstah bir niteliğe bürünmektedir.

“Her şeye kadrolar karar verir” şeklindeki dillere destan slogan, Sovyet toplumunun doğasını, Stalin’in arzu etmiş olabileceğinden kat kat daha aslına uygun bir şekilde niteliyor. Kadrolar özünde tahakküm ve emir organlarıdır. Bir “kadrolar” kültü her şeyin ötesinde, bir bürokrasi, bir resmiyet, bir teknoloji aristokrasisi kültürüdür ...] Sovyet kadroları sosyalist bir bayrak altında öne çıktıkları için, neredeyse ulvi bir hürmet ve düzenli artan bir maaş talep ediyorlar kendileri için. Böylece “sosyalist” kadroların gelişimine burjuva eşitsizliğinin yeniden doğumu eşlik ediyor.

Üretim araçları mülkiyeti açısından bakıldığında bir mareşal ile bir hizmetçi kız; bir devlet tekeli yöneticisiyle bir vasıfsız işçi; bir halk komiserinin oğluyla bir sokak çocuğu arasında bir fark yok gibi görünür. Halbuki birinciler aristokratlara layık dairelerde oturur, ülkenin çeşitli yerlerindeki yazlık evlerin keyfini sürer, kendilerine tahsis edilen en iyi otomobilleri kullanırlar ve ayakkabılarını

boyamayı unutalı çok olmuştur. İncilerse, genelde odası bile olmayan ahşap barakalarda oturur, yarı aç yarı tok dolaşır ve ayakkabılarını boyamazlar, zira yalınayak gezerler. Bürokrasinin gözünde bu farklılık dikkate değer bir şey değildir. Vasıfsız işçinin gözünde ise çok önemli bir farklılıktır bu.¹⁴

Yalıtılmış bir işçi devleti, dünya kapitalist sisteminin basıncı altında bulunduğu ve ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından emperyalist ülkelerin çok gerisinde kalmaya devam ettiği müddetçe, bürokrasi kapitalizme dönüşü hızlı kalkınmaya giden bir yol olarak benimseyebilir, maddi ayrıcalıklarının çok daha yüksek bir düzeye taşınmasına olanak verecek şekilde, kendisini burjuvaziye dönüştürmeye meyledebilir:

Devrimin koyduğu politik ve hukuksal ilkeler, bir yandan geri bir ekonomi üzerinde olumlu etkide bulunurken, öte yandan geri kalmışlığın felç edici etkisini hissettiler. Sovyetler Birliği ne kadar uzun süre kapitalist kuşatma altında kalırsa, toplumsal dokularının yozlaşması da o ölçüde derinlere nüfuz edecektir. Belirsiz bir yalıtılmışlık süreci, ulusal bir komünizmin yerleşmesine değil, **kaçınılmaz olarak** kapitalist restorasyona götürecektir.¹⁵

Trotsky'ın SSCB'nin dünyadaki tek işçi devleti olduğu dönemde yazdığı bu satırlar işçi devletlerinin sayısının arttığı 1945 sonrası için de geçerlidir. Zengin ülkelerde tek bir işçi devleti bile kurulmamıştır. Orta ve alt gelir grubundaki ülkelerde kurulan işçi devletleri birbirleri ile doğru dürüst entegre olamamıştır. En büyük iki işçi devleti olan SSCB ile ÇHC ise 1960'lardan itibaren düşman olmuştur.

Trotsky'ın SSCB bürokrasisi hakkındaki tespitleri ÇHC bürokrasisi için de geçerlidir. Kültür Devrimi'nin neden olduğu büyük kaos ortamında Çin'de istatistik veri toplama faaliyetleri uzun süre durakladı. Ayrıca, konu politik bakımdan hassas ve riskli olduğu için ücret eşitsizliklerini yansıtan verilerin toplanması ve yayımlanması da oldukça güçtü. Ancak, bütün kısıtlarına rağmen mevcut veriler bürokrasinin maddi ayrıcalıklarını yansıtıyor. Aşağıdaki tablolarda görüldüğü gibi, bürokrasinin kendi içinde ve bürokrasi ile sıradan işçiler arasında ücretler ve ücret dışı maddi olanaklara erişim bakımlarından ciddi eşitsizlikler mevcuttu.

14 Lev Davidoviç Trotsky, *İhanete Uğrayan Devrim*, Kolektif çeviri, İstanbul: Alef Yayınevi, 2006, s. 332-333.

15 a.g.e., s. 408 (vurgu bana ait).

Tablo 1. 1960’lı yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti’nde ücretler (Yüen cinsinden)¹⁶

Kadro	En yüksek ücret	En düşük ücret
Devlet kadroları	579.5	30
Yargı mensupları	522.5	33
Askerler	414	33
Polisler	138	33
Sanayi işçileri	99	33
Mühendisler ve teknisyenler	302.5	37.5
Üniversite öğretim elemanları	372.5	49.5
Ortaokul ve lise öğretmenleri	155.5	43
Posta servisi çalışanları	124	33
Aşçılar	78	33
“Anti-sosyalist” unsurlar	33	23

Tablo 2. Şanghay’da devlet personelinin barınma koşullarına ilişkin yönetmelik (1956)¹⁷

A sınıfı özel rütbeli	200 metrekairelik, geniş bahçeli daire
B sınıfı özel rütbeli	190-195 metrekairelik, geniş bahçeli daire
Rütbe 1	180-185 metrekairelik, geniş bahçeli daire
Rütbe 2	170-175 metrekairelik daire
Rütbe 3	160-165 metrekairelik daire
Rütbe 4	Sıradan, yarı-özel daire
Rütbe 5	120-135 metrekairelik, modern daire
Rütbe 6	110-115 metrekairelik, banyolu daire
Rütbe 7	80-95 metrekairelik, banyosuz daire
Rütbe 8 ve 9	Basit barınak

Ayrıca, üst düzey bürokratların çocukları ile sıradan işçilerin çocuklarının eğitim olanakları arasında muazzam bir fark vardı. Sıradan işçilerin çocuklarının ortaokul ve liseyi bitirmesi ciddi bir başarı olarak kabul ediliyordu. İyi bir üniversiteye gitmeleri imkânsızdı yakındı. Dahası, 1949-79 döneminde ülke nüfusunun yaklaşık %80’ini oluşturan köylülerin (daha yerinde bir tanımlamayla, kır kolektiflerinin üyelerinin) büyük bölümü en iyi ihtimalle ortaokul mezunu olabiliyorlardı. Bu okulların kalitesi kentlerdeki okullara göre çok düşüktü. Sağlık hizmetlerine erişim bakımından da aynı şey geçerliydi. Üst düzey bürokratlar ile aileleri, toplumun geri kalanına, özellikle köylülere nazaran çok daha kaliteli hastanelerde tedavi görebiliyordu. Kısacası, ÇHC sıradan işçilere ve köylülere düzenli bir iş ve minimum refah

¹⁶ Michel Korzec ve Martin King Whyte, “Reading Notes: The Chinese Wage System,” *China Quarterly*, no: 248, 1981, s. 251.

¹⁷ Wu, s. 28.

sağlayarak Çin tarihinde görülmedik bir başarıya imza atmıştı ama üst düzey bürokratlar ile sıradan işçiler ve her ikisi ile geniş köylü yığınları arasındaki eşitsizlik ciddiyetini korumuştur. Bürokrasi ile sıradan emekçi yığınları arasındaki eşitsizliklerin bizzat Mao tarafından gündeme getirilmesi ve özellikle Kültür Devrimi sırasında maddi ayrıcalıklara karşı sert mücadeleler verilmesi bürokrasi ile emekçiler arasındaki maddi eşitsizliklerin daha fazla artmasına (ve SSCB ve Doğu Avrupa düzeyine çıkmasına) mani olmuştur.

Mao Zedong'un tarihsel özgüllüğü

Mao Zedong'u diğer tüm bürokratik işçi devleti liderlerinden ayıran ana özelliği bürokratikleşmenin ÇHC'nin temel sorunlarından biri olduğunu, bu sorunun kitlelerin demokratik denetimi ve seferberliği olmaksızın çözülemeyeceğini, çözümsüzlüğün ise kapitalist restorasyonu gündeme getireceğini yazı ve konuşmalarında sürekli olarak ifade etmesidir. Mao'ya göre, bürokrasinin maddi çıkarları ile sıradan işçi ve köylülerin maddi çıkarları birbirine zıttır. Bürokrasinin varlığı kafa ile kol emeği arasındaki büyük uçuruma dayanır. Bürokrasi kendi varlığını ve ayrıcalıklarını maddi ve kültürel üretim alanlarında uzman oluşu ile meşrulaştırır. Kitlelerin kültürel düzeyi, denetim ve yönetim kabiliyeti düşük olduğu müddetçe bu maddi çıkarlar sürdürülebilir. Bu nedenle, bürokrasi ekonomiyi ve politikayı tamamen uzmanların sevk ve idaresine terk ederek, kitlelerin bu alanlarda geliştirdiği her türden bağımsız inisiyatifi bastırarak, sıradan işçilerin ve özellikle de toplumun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülerin eğitim ve kültürel düzeyini düşük seviyede tutarak varlığını sürdürmeye çalışır. Mao'ya göre, yukarıdaki nitelikleri taşıyan her bir bürokrat aynı zamanda potansiyel bir kapitalist yolcudur. Devrimin sınıfsal eşitleme alanındaki kazanımlarının tamamını uygun bir anda geriye çevirmek ve kendilerini burjuvaziye dönüştürmek için fırsat kollarlar. Mao'ya göre, bütün eksik ve kusurlarına rağmen parti ve devlet kadrolarının ezici çoğunluğu bürokrat değildir. Bürokratlar küçük bir azınlıktır ama parti ve devlet kademeleri içinde kilit noktaları kontrol etmektedirler ve dolayısıyla kapitalizmi geri getirmek için her alanda sinsi bir sabotaj faaliyeti yürütürler. Bu faaliyetin iki temel ayağı vardır. Birincisi, kafa-kol emeği, kent-kır ve işçi-köylü çelişkilerini ortadan kaldırmak için atılan adımları engellemek, bu çelişkilerin daha da derinleşmesi için ekonomik ve siyasi kararlara müdahale etmektir. İkincisi, özel mülkiyete ve piyasa mekanizmalarına tavizler vermektir:

Sosyalist bir toplumda sınıflar ortadan kaldırılmış olsa bile, bu toplumun gelişim süreci içinde yerleşik kurumlardan memnun ve onları değiştirmeye isteksiz olan “yerleşik çıkar grupları” ile alakalı sorunların ortaya çıkacağı kesindir. Örneğin verilen emeğe göre bölüşüm kuralı geçerliyse bu kural sayesinde daha yüksek ücret alanlar “ihtiyacına göre bölüşüm” ilkesinin benimsenmesi gündeme geldiğinde bundan rahatsız olurlar [...] insanlar üstün bir konum edinir edinmez

havaya girerler [...] bunu göz ardı etmek tehlikelidir.¹⁸

Tarımının kooperatifler temelinde dönüşümü sırasında Parti içinde buna karşı çıkanlar oldu; konu burjuva hakkının eleştirilmesine geldiğinde buna dudak büktüler. Sosyalist devrim yapıyorsunuz ve hâlâ burjuvazinin nerede olduğunu bilmiyorsunuz. Kapitalist yola girenler tam da Komünist Partisi’nin içindeler. Kapitalist yolcular hâlâ kapitalist yoldalar.¹⁹

İktidar ve para uğruna birbirleriyle kavga ederler, ellerini Parti’ye uzatırlar, şöret ve servet isterler, makam isterler, bunları elde edemezlerse tatmin olmazlar [...] maaşlar ile çok alakadar olurlar [...] kitleleri umursamazlar. Bu iktidar ve para için savaşan bürokrasidir.²⁰

Bilindiği gibi, Mao’nun kır ekonomisinin hızla kolektifleştirilmesi önerisine (başta Liu Şaoçi [Shaoqi] olmak üzere) ÇKP’nin bir dizi önderi muhalefet etmişti. Bu muhalifler, toprakta özel mülkiyetin ve küçük çaplı, sınırlı biçimde de olsa kapitalist üretim ilişkilerinin kısa vadede devam etmesi gerektiğini savunuyorlardı. Mao, parti ve kitleler üzerindeki muazzam prestijine dayanarak bu muhalefeti aştı. Çin gibi dev bir ülkede kolektifleştirme dört yıl (1952-56) gibi kısa bir sürede tamamlandı. Mao ve diğerleri arasındaki çelişkiler bununla sınırlı kalmadı. 1958-61’de Dev İleri Atılım adında bir sanayileşme kampanyası düzenlendi. Bu kampanya, SSCB ile bozulmakta olan ilişkilerin ve ABD’nin ÇHC’ye karşı nükleer silah kullanma tehdidinin basıncı altında, SSCB’den gelen ekonomik yardımların bir süre sonra minimum seviyeye düşeceği öngörüsü ile hazırlanmıştı.²¹ Temel amacı ÇHC’yi hızla bağımsız ve güçlü bir sanayiye ve askeri güce kavuşturmaktı. Tüketimin sınırlandırılması, tasarrufların artırılması ve büyük bir emek seferberliği yoluyla tarım ve sanayi altyapısının mümkün olduğu kadar az bir maliyetle ve hızla kurulmasını hedefliyordu.

18 Mao Tsetung, *A Critique of Soviet Economics*, New York: Monthly Review Press, 1977, s. 62-63.

19 Mao’nun sözlerini aktaran kaynak: “Reversing Correct Verdicts Goes Against the Will of the People”, *Peking Review*, cilt: 19, no: 11, 12 Mart 1976, s. 4.

20 Mao Zedong, “Twenty Manifestations of Bureaucracy”, Şubat 1970,

https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_85.htm.

21 Chris Bramall, *In Praise of Maoist Economic Planning: Living Standards and Economic Development in Sichuan Since 1931*, Oxford: Clarendon Press, 1993, s. 281; Stephen Endicott, *Red Earth: Revolution in a Sichuan Village*, Londra: I.B. Tauris, 1988, s. 46. SSCB’den gelen ekonomik yardım 1960’ta tamamen sona erdi. 1957’de yardımın aniden kesilmesi bunun ön habercisiydi ve ÇHC liderliğini Dev İleri Atılım yönelimine motive eden önemli bir faktördü (Wen, s. 48).

Tablo 3. ÇHC’de tahıl üretimi ve ölüm oranı (1957-1962)²²

Yıl	Tahıl Üretimi (Ton)	Ölüm Oranı (Her 1000 kişide)
1957	195 milyon	10.80
1958	200 milyon	11.98
1959	170 milyon	14.59
1960	143 milyon	25.43
1961	147 milyon	14.24
1962	160 milyon	10.02

Ancak, bir dizi nedenden ötürü bu kampanya iki yıl içinde ekonomik çöküşle son buldu. Hava koşullarının 1959’dan itibaren çok kötüleşmesi tarım üretiminde sert bir düşüşe neden oldu. Parti devletinin önderliğinin gerçekçi olmayan düzeyde yüksek üretim hedefleri belirlemesi ve bürokratik hiyerarşi içinde atlar ile üstler arasında demokratik bir ilişkinin olmaması nedeniyle alt düzeydeki bürokratlar üstlerine çok abartılı üretim istatistikleri sundular. Bu durum, özellikle tarım alanında kelimenin tam anlamıyla ölümcül sonuçlara yol açtı. Devlet, kendisine sunulan abartılı üretim istatistiklerine dayanarak tarımı doğrudan vergilendirdi. Yani kötü hava koşulları nedeniyle üretim çok azaldı ama köyden kente gönderilen ürün miktarı çok arttı. Bu durum büyük bir kıtlığa ve kitlesel ölümlere neden oldu. Bir süre sonra durum saklanamaz hale geldi ve Dev İleri Atılım kampanyası 1961’de sona erdirildi. Bu kampanyaya başta karşı çıkmayan Dang-Liu ikilisi, kampanyanın başarısızlığının ertesinde atağa geçti. Mao’nun resmi konumunda bir değişiklik olmasa da özellikle ekonomik konulardaki yetkileri kısıtlandı. Dang ve Liu’nun yetkileri ve etki alanı genişledi. Bunun en somut sonucu kırlarda (esas olarak kişisel tüketimi karşılamak üzere köylü hanelerine verilen) kolektif harici, hane halkına ait toprakların miktarının artırılması ve tarım ürünlerinin pazarlanmasında devlet tekelinin (tamamen değilse de) bir ölçüde azaltılmasıydı.

Mao, bu uygulamaları özel mülkiyete ve serbest piyasaya taviz olarak görüyordu. 1966’da Kültür Devrimi adında yeni bir kampanya başlatarak bu durumu tersine çevirmeye çalıştı. Kültür Devrimi, parti hiyerarşisini baypas ederek, bütünüyle Mao’nun kişisel karizması etrafında yeni bir kitle seferberliği ile başladı. Mao, bu dönemde Dang ve Liu’yu parti ve devlet içinde bürokratik gericiliğin ve burjuva eğilimlerin önde gelen temsilcileri olarak ilan etti. Mao’ya göre, Liu ülkenin bir numaralı, Dang ise iki numaralı “kapitalist yolcu”uydu. Dahası, Mao’ya göre, bu iki isim ve onlara bağlı olan, çeşitli kademelerdeki binlerce bürokrat, devrim öncesi düzen ile, en başta da Tayvan’da işbaşında olan Guomintang ile çeşitli yollardan ilişki halindeydi ve uygun an geldiğinde ülkeyi birlikte kapitalistleştirme niyetliydi. Mao, kitlelere bu kapitalist yolculara karşı seferber olma çağrısı yaptı. Buna göre, kitleler yozlaşmış olan parti merkezinin emirlerine kulak asma-

²² State Statistical Bureau, s. 105, 108.

malı, 1949’daki devrimi tamamlayacak, sosyalizme tam geçişi sağlayacak yeni bir devrim yapmalıydı. Kitleler, kapitalist yolcuları tasfiye ederek ekonomik ve politik kurumların yönetimine el koymalıydılar. Bu kurumları geniş kitlelerin yararına ve kapitalist yolculardan daha iyi ve etkili yönetebilmek için bir yandan politik bilinç ve yeteneklerini (“Marksizm-Leninizm-Mao Zedong Düşüncesi”ni özümseyerek) geliştirmeli, diğer yandan da bilimsel, kültürel ve teknik bakımdan kendilerini geliştirmeliydiler. Eğitimli kadrolar ve kentlerdeki üniversite öğrencileri fabrika ve kırlara giderek üretime katılmalı, sıradan işçi ve köylüler ise bilimsel ve teknik eğitim almalıydı. Parti ve devlet aygıtı, eğitimi, bilimi ve kültürü bir azınlığın tekeli olmaktan çıkarıp geniş kitlelerin erişimine açmak için her türlü önlemi almalıydı. Mao’nun bu sürece “Büyük Proleter Kültür Devrimi” adını vermesinin nedeni buydu. Bu süreç sonunda yukarıda anılan üç çelişkinin (kafa-kol emeği, kent-kır ve işçi-köylü çelişkilerinin) ortadan kalkacağı ve sosyalizmin kesin zafere ulaşacağı bekleniyordu.

Ölümünden kısa süre sonra yaşananlar dikkate alındığında, Mao’nun yukarıda özetlenen yaklaşımının bazı bakımlardan çarpıcı biçimde doğrulandığı açıktır. Bir numaralı kapitalist yolcu ilan ettiği Liu Şaoçi’nin 1969’da hapisanede ölümünden sonra yeni bir numara olan Dang Şiaoping, bir süre sonra partiye geri dönmüş, Mao’nun ölümünden yalnızca iki yıl sonra parti önderliğini ele geçirmiş, 1990’ların ortasına değin kapitalist restorasyonun önderi olmuştur. Yine Mao’nun tespitini doğrulayacak biçimde, bu dönemde kafa-kol emeği ayrımını aşmaya yönelik tüm girişimler ıskartaya çıkartılmış, 1966 sonrasında ciddi yara alan elit eğitim kurumları yeniden canlandırılmış ve elit nitelikleri pekiştirilmiş, uzmanlaşma her zamankinden fazla yüceltmiş, herkesin rütbesini bilmesi gerektiği, ekonominin ve devletin uzmanların yönetiminde olması gerektiği fikri hâkim kılınmıştır.²³

Ancak, bu doğru öngörü Maoist bürokrasi eleştirisinin teorik bakımdan çok sığ ve sorunlu olduğu gerçeğini değiştirmez. Maoist eleştiri üç temel nedenden ötürü ölü doğmuş, pratikte başarılı olma şansına hiç sahip olmamıştır. Birincisi, dünya devrimi süreci ileri kapitalist ülkelerden en azından bir bölümünü içine alarak ilerlemediği müddetçe, yalıtılmış bir veya birden fazla geri ülkede sosyalist inşa denemesinin kaçınılmaz olarak bürokratikleşmeye neden olacağını ve kapitalist restorasyonu gündeme getireceğini tespit eden Trotskiy’den farklı olarak, Mao ve destekçileri dünya devrimine söylem düzeyinde sahip çıkmalarına rağmen tek ülkede sosyalizm teorisinden pratikte kopamadıkları için işçi devlet(ler)inin yalıtılmışlığının bürokratikleşmenin temel maddi dayanağı olduğunu kavrayamamıştır. İşçi devleti kendi yağıyla kavrulmaya devam ettiği müddetçe onu kültür devrimi ile bürokrasiden arındırmanın olanağı yoktur. Bu nedenle, çözümsüzlük zincirini kırarak ana müdahale kültür devrimi değil, dünya sosyalist devrimidir. Ancak ileri ülkelerin proletaryası bu süreçte sahip olduğu bilimsel, kültürel ve maddi ayrıca-

²³ Bu sürecin iyi bir özeti için bkz. Joel Andreas, *Rise of the Red Engineers: The Cultural Revolution and the Origins of China’s New Class*, Stanford: Stanford University Press, 2009, s. 213-259.

lıkları en ufak bir ulusal bencillğe kapılmaksızın geri ülkelerdeki sınıf kardeşleri ile paylaştıktan sonra geri ülkelerde kıtlığı aşmanın, bolluğa ulaşmanın, dolayısıyla çalışma saatlerini azaltıp ekonomiyi, devlet yönetimini, bilimi ve kültürü geniş proleter kitlelerin ortak malı yapmanın yolu açılabilir. Kısacası, büyük bir proleter kültür devrimi olacaksa bunun tek yolu dünya sosyalist devrimidir. Mao Zedong ve takipçileri bunu kavrayamadıkları için bürokrasiye ve kapitalist yolculara karşı ciddi ve gerçekçi bir alternatif oluşturamamıştır.

Mao'nun bürokrasi teorisinin ikinci temel sorunu SSCB'nin bürokratikleşme sürecini kavrayamamasıdır (yahut kavramasına rağmen kasıtlı olarak çarpıtmasıdır). Mao, Stalin'in SSCB bürokrasisinin ilk lideri olduğunu yadsımış, onu bazı önemli hatalar yapmış bir devrimci lider olarak görmüş, Stalinist bürokrasinin Trotskiy'in önderliğindeki bürokrasi karşıtı, devrimci Marksist hareket hakkındaki bütün iftiralarını sahiplenmiştir. Mao'ya göre,

Lenin'in ölümünden sonra Stalin partinin ve devletin en üst düzey lideri olarak Marksizm-Leninizmi yaratıcı biçimde uyguladı ve geliştirdi. Leninizmin mirasınının onun düşmanlarına -Trotskistlere, Zinovyevistlere ve öteki burjuva ajanlarına- karşı savunusu sırasında Stalin halkın iradesini ve isteklerini dile getirmiş ve böylelikle olağanüstü bir Marksist-Leninist olduğunu kanıtlamıştır. Stalin'in Sovyet halkı tarafından desteklenmesinin ve tarihte önemli bir rol oynamasının nedeni onun Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin diğer önderleri ile birlikte Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi zafere ulaştırması ve Sovyetler Birliği'nin Hitler'e karşı savaşta zaferinin koşullarını oluşturmasıdır [...] Dolayısıyla, Stalin isminin dünya çapında saygı görmesi gayet doğaldır. Ancak, Leninist çizgiyi doğru uygulayarak ülke içinde ve dışında bu derece yüksek bir saygı kazanan Stalin kendi rolünü hatalı biçimde abartmış ve kişisel otoritesini kolektif liderliğin karşısına koymuştur ve bunun sonucunda eylemleri bizzat kendisinin propaganda ettiği belirli temel Marksist-Leninist kavramlara ters düşmüştür.²⁴

SSCB'nin Stalin döneminde bir bürokratik işçi devletine dönüştüğünü teslim edemeyen, tersine Stalin'in bürokrasiyi meşrulaştırmak için söylediği yalanları doğru kabul eden Mao'nun kendi ülkesinde bürokrasiyi doğru dürüst analiz etmesi ve ona karşı etkili biçimde mücadele etmesi imkânsızdı. Mao'nun Stalin'e yönelik yukarıdaki eleştirisini onun sağlığı sırasında açıkça dile getirmediğini, bu sözleri Stalin'in ölümünden üç yıl sonra, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Stalin'i kişi kültü oluşturduğu için eleştirdiği yirminci kongresinin ardından söylediğini, Nikita Hruşçof ile kısa bir balayının ardından SSCB ile düşman olduktan sonra Hruşçof'u Stalin'in sözde devrimci mirasına ihanet etmekle suçladığını da akılda tutmak gerekiyor.

Nihayet, yukarıda işaret edilen iki sorunun doğrudan sonucu olarak, Mao bürok-

²⁴ Mao Zedong, "Stalin's Place in History", 5 Nisan 1956, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-7/mswv7_467.htm.

rasinin maddi temelini doğru dürüst tespit edememiştir. Kapitalist yol eğilimini işçi devletinin yalıtılmışlığından beslenen bürokrasinin politikası, yani esas olarak ÇKP ve ÇHC’nin içinde doğup gelişen bir eğilim olarak görmek yerine, devrim öncesi hâkim sınıfların komploları ile açıklamaya meyletmıştır. Stalin sonrası SSCB’nin kapitalist, emperyalist ve faşist olduğu safsatası da bu teorik körlüğü beslemiştir. Mao’nun 1964’te kaleme aldığı aşağıdaki pasaj bu sorunun iyi bir örneğidir:

Sınıf mücadelesi, üretim ve bilimsel deney için verilen mücadeleler, güçlü bir sosyalist ülke kurmayı amaçlayan üç büyük devrimci harekettir. Bu hareketler, komünistlerin bürokrasiden azade kalmalarının, revizyonizme ve dogmatizme karşı bağımsızlık kazanmalarının ve sonsuza kadar yenilmez olmalarının garantisidir. Proletaryanın geniş emekçi kitleleri ile birleşerek demokratik diktatörlüğü gerçekleştirmesinin güvenilir bir garantisidir. Bu hareketlerin yokluğu toprak ağalarının, zengin köylülerin, karşıdevrimcilerin, kötü unsurların ve her türden canavarın sürüne sürüne ortaya çıkmalarına izin verir; şayet kadrolarımız bütün bunları görmezden gelirse ve pek çok örnekte düşman ile bizi ayırt etmeyi başaramazsa, hatta düşman ile işbirliği yaparsa, onun tarafından yozlaştırılır, bölünür ve demoralize edilirse, kadrolarımız dışarı çıkarılır veya düşman içeriye sızarsa, işçilerimiz, köylülerimiz ve entelektüellerimiz düşmanın yumuşak ve sert taktikleri karşısında savunmasız kalırsa ulusal çapta bir karşıdevrimci restorasyon kaçınılmaz olur, Marksist-Leninist parti kesinlikle bir revizyonist veya faşist partiye dönüşür ve tüm Çin renk değiştirir.²⁵

Kısacası, Mao bürokrasinin kapitalist restorasyon eğilimini doğru biçimde saptamasına rağmen bürokratikleşme hakkında ciddi bir teori geliştirmemiş ve bürokrasi karşıtı mücadele etmek için sağlam bir politik strateji ortaya koymamıştır.

1949-66 döneminde bürokrasi karşıtı kitle hareketleri

Mao dönemindeki bürokrasi karşıtı kitle hareketlerinin en önemli özelliği başlangıçta bizzat parti devleti tarafından teşvik edilmeleri, bağımsız bir politik özneye dönüşmeye, bilinç ve talepler bakımından sistemin belirlediği sınırları aşmaya başladıkları anda ise aynı parti devleti tarafından (ve bürokrasi karşı söylemi dilinden düşürmeyen Mao’nun onayıyla) ezilmeleridir. ÇKP önderliği 1956’da “Yüz Çiçek Açsın” başlıklı bir kampanyaya başlattı. Söz ve ifade hürriyetini genişleterek yaratılacak kitle/tabana basıncının parti ve devlet kadrolarını kendilerine çekidüzen vermesi zorlayacağı, rejimi içe kapanmadan, bürokratik hantallıktan koruyacağı ve onun emekçi kitleler nezdinde saygınlığını artıracığı fikri bu kampanyanın temel mantığını oluşturuyordu. Kampanya kısa bir süre içinde ciddi bir siyasi özgürlük ortamı yarattı. Sayısız duvar gazetesi, dergi, kitap vb. yayımlandı. Çok sayıda protesto eylemi, tartışma toplantısı, sanat etkinliği düzenlendi. Bu özgürlük ortamında ifade

²⁵ Mao Zedong, “We Must Prevent China from Changing Colour”, 14 Temmuz 1964, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_24.htm.

edilen fikirler kısa süre içinde rejimin kabul edebileceği sınırları aştı. Öğrenciler ve entelektüeller arasından rejime yönelik birbirine zıt (sağ ve sol) perspektiflerden, cesur eleştiriler yükselmeye başladı. Daha önemlisi, 1956-57 döneminde başta Şanghay olmak üzere sanayi kentlerinde büyük bir grev dalgası yaşandı. İşçiler ücret artışı ve fabrikaların yönetiminde daha fazla söz hakkı talep ettiler. Çıraklar, stajyerler ve geçici işçi statüsünde olanlar ile diğer işçiler arasında ücret ve sosyal haklar bakımından ciddi farklar vardı. Devlet, ücretlerden tasarruf ederek yatırımı artırmak için çıraklık-stajyerlik süresini uzatmıştı. Bu nedenle, çıraklar ve stajyerler grev dalgasının önde gelen unsurları arasındaydılar. Geçici işçiler iş güvencesi, kıra gönderilen işçiler ise kente dönmeyi talep ettiler. 1950'lerin ilk yarısında fabrikalarına henüz el konmamış kapitalistler, işçileri sakinleştirmek ve yeni rejimle iyi geçinmek için ücretlerde ve sosyal haklarda ciddi iyileştirmeler yaptılar. 1950'lerin ikinci yarısında bu işletmeler önce özel-kamu karma işletmelerine, daha sonra tamamen devlet işletmelerine dönüştürüldü. Bu aşamadan sonra devletin hızlı sanayileşme için daha fazla kaynağı seferber etmek amacıyla kapitalistlerin 1949 sonrasında verdikleri maddi tavizlerin bir bölümünü geri almaya başlaması işçilerin tepkisini çekti. Ülke genelinde on bin civarında grev yapıldı. Mart-Haziran 1957'de yalnızca Şanghay'da 1300 işçi eylemi (grev, direniş, vb.) gerçekleşti. Çinli işçilerin öteden beri aşına oldukları milisler kurarak grevleri silahla savunma yöntemi bu dönemde yeniden yaygınlaştı. Aralarındaki ciddi çelişkilere rağmen ÇKP-ÇHC önderliğinin tamamı Yüz Çiçek Açsın Kampanyası'nın kontrolden çıkmasından rahatsızdı. Macaristan ve Polonya'daki bürokrasi karşıtı halk ayaklanmalarının tam da aynı döneme rastlaması bürokrasiyi daha da endişelendirdi. Bu nedenle, tartışmaya, eleştiriye ve eyleme davet ettikleri halkı durdurmak için harekete geçtiler. 1957-1959 aralığında düzenlenen "Sağ Karşıtı Kampanya" sırasında binlerce işçi, öğrenci, entelektüel ve sanatçı sağcılık suçlamasıyla tutuklandı. Bağımsız işçi milislerinin varlığına son verildi ve grevler yasaklandı.²⁶

Kültür Devrimi: bürokrasi içinde mücadele, politik devrim potansiyeli ve bürokratik konsolidasyon

Benzer bir süreç, 1966-68 aralığında, çok daha canlı ve dramatik biçimde yaşandı. Yukarıda açıkladığımız gibi, Dev İleri Atılım kampanyasının ekonomik çöküş ile noktalanmasından sonra parti ve devlet içindeki gücünü bir ölçüde yitiren, Dang-Liu ikilisinin gücünün artmasından ve özel mülkiyete, küçük çaplı kapitalist pratiklere tavizler verilmesinden rahatsız olan Mao Zedong, yaşamının son radikal hamlesini 1966 yazında başlattı. Büyük Proleter Kültür Devrimi adı ile bilinen dev bir siyasi kampanya başlattı. Kültür Devrimi'nin önemli liderlerinden Yao

26 Elizabeth J. Perry, "Shanghai's Strike Wave of 1957", *The China Quarterly*, no: 137, 1994, s. 1-27; Marc Blecher, "Working Class Re-formation and De-formation in the PRC", *Handbook on Class and Social Stratification in China*, derleyen: Yingjie Guo, Cheltenham: Edward Elgar, 2016 içinde, s. 337-343.

Vinyüen’in (Wenyuan) Pekin vali yardımcısı Vu (Wu) Han’ın kaleme aldığı *Hay Ruey Görevden Uzaklaştırıldı* başlıklı tiyatro oyununu eleştiren bir yazıyı Kasım 1965’te eleştirmesi kampanyanın ilk işaretlerinden biriydi. Yao’ya göre, Vu’nun oyunundaki burnu havada imparator karakteri aslında Mao’yu, imparatoru eleştirdiği için görevinden uzaklaştırılan Hay Ruey karakteri ise Dev İleri Atılım sırasında Mao’yu açıkça eleştirmeye cesaret eden ve bu nedenle tasfiye edilen ÇKP önderlerinden Pang Dihuai’yı simgeliyordu. Yao bu oyunun üstü kapalı bir karşıdevrimci propaganda olduğunu iddia etti. Bu aşamadan itibaren Maocular ile bürokrasinin sağ kanadı arasında mücadele başladı. Pekin Üniversitesi’nde çalışan Nie Yüenzi adlı bir kadın akademisyenin 25 Mayıs 1966’da kampüste bir duvara astığı “Kültür Devrimi Ateşini Yakıyorum” başlıklı poster (bu tip posterlere Çince’nin karakter temelli yazım sistemine atfen “büyük karakter posterleri” deniyordu) yaklaşan fırtınanın habercisiydi. Poster, üniversite yönetimini karşıdevrimcilikle suçluyor ve ona karşı mücadele çağrısı yapıyordu:

Şu anda tüm ülke halkı Parti’ye ve Başkan Mao’ya sınırsız sevgide, parti ve sosyalizm karşıtı meşum çeteye müzmin nefrette ifadesini bulan kaba bir devrimci ruh ile güçlü ve büyük bir Kültür Devrimi yapıyor. Meşum gerici çetenin saldırılarını ezmek ve Parti Merkez Komitesi’ni ve Başkan Mao’yu savunmak için iyice mücadele ediyorlar.

Ancak burada, Pekin Üniversitesi’nde kitleler seferberlikten alıkonuyor. Umursamazlık ve duyarsızlık atmosferi içinde çok sayıda fakülte üyesinin ve öğrencinin devrimci arzuları bastırılıyor. Ne oluyor? Sebebi nedir? Kuşku bir şeyler oluyor...

Devrimci halk enerjik ve öfkeli biçimde [bu çeteyi] kınamak için tamamen ayağa kalkmalı. Büyük mitingler yapmak ve büyük karakter posterleri asmak kitlelerin savaşmak için en iyi araçları arasındadır. Büyük mitingler yapmamaları, büyük karakter posterleri asmamaları için kitlelere ‘rehberlik ederek’ ve her çeşit tabu yaratarak kitlelerin devrimini bastırılmış, onların devrim yapmasını engellemiş ve devrimlerine karşı gelmiş olmuyor musunuz? Bunu yapmanıza asla izin vermeyeceğiz!

Tüm devrimci entelektüeller, şimdi mücadele zamanıdır! Haydi birleşelim, Mao Zedong Düşüncesi’nin büyük kızıl sancağını yüksek tutalım! Parti Merkez Komitesi’nin ve Başkan Mao’nun etrafında birleşin ve revizyonistlerin her türden kontrolünü ve tuzaklarını yıkıp geçin. Tüm hayaletleri ve canavarları ve Hruşçofçu revizyonistleri kesin olarak, tamamen ortadan kaldırın ve sosyalist devrimi sonuna kadar ilerletin. Parti Merkez Komitesi’ni savunun! Mao Zedong Düşüncesi’ni savunun! Proletarya diktatörlüğünü savunun!²⁷

Mao Zedong, 5 Ağustos 1966’da yazdığı “Merkezleri Bombalayın: İlk Büyük

27 Nie Yuanzi, “I Ignite the Cultural Revolution!”, 25 Mayıs 1966, <http://alphahistory.com/chineserevolution/ignite-cultural-revolution-1966/>.

Karakter Posterim” başlıklı yazısında Nie ve benzerlerini destekledi ve partinin sağ kanadına hücum etti:

Çin’in ilk Marksist-Leninist büyük karakter posterini ile onun hakkında *Halkın Günlüğü*’nde yayımlanan makale gerçekten harika yazılmış! Yoldaşlar, lütfen bunları bir kez daha okuyun. Fakat yaklaşık elli gündür merkezden yerlere değin bazı lider yoldaşlar tam tersi yönde hareket ediyorlar. Burjuvazinin gerici duruşunu benimseyerek bir burjuva diktatörlüğünü yerleştirmeye ve proletaryanın yükselen kültür devrimi hareketini bastırmaya çalışıyorlar. Gerçekleri tersyüz ediyorlar, siyah ile beyazı birbirine karıştırıyorlar, devrimcileri kuşatıp bastırıyorlar, kendi fikirlerinden farklı fikirleri boğuyorlar, beyaz terörünü dayatıyorlar ve kendilerinden pek memnunlar. Burjuvazinin moralini yükseltiyorlar ve proletaryanın moralini azaltıyorlar. Ne kadar da zehirli bir şey! 1962’deki sağ sapma ve 1964’te görünüşte sol özünde sağ nitelikte olan hatalı eğilim ile bağlantılı olarak görüldüğünde bu durum bizi uyandırmalı, öyle değil mi?²⁸

Bu yazı hareketin dönüm noktasıydı. Bu aşamadan itibaren Mao ve yakın çevresi kitleleri kapitalist yolcu bürokratlara karşı kendi öz-örgütlerini kurarak mücadele etmeye, bu yolla partiyi ve devlet aygıtını sosyalist temellerde yeniden kurmaya davet ettiler. Mao’nun yazısından üç gün sonra toplanan ÇKP Merkez Komitesi’nin yayımladığı, “16 Madde” olarak bilinen karar metni Kültür Devrimi’ni şöyle tarif ediyordu:

Burjuvazi devrilmiş olsa da hâlâ sömürücü sınıfların eski fikirlerini, kültürünü, geleneklerini ve alışkanlıklarını kullanarak kitleleri yozlaştırmaya, zihinlerini ele geçirmeye ve geri dönmeye çalışıyor. Proletarya ise bunun tam tersini yapmalıdır: burjuvazinin ideolojik alandaki her meydan okumasını tam cepheden karşılamalıdır ve proletaryanın yeni fikirlerini, kültürünü, geleneklerini ve alışkanlıklarını kullanarak tüm toplumun zihinsel bakışını değiştirmelidir. Şu anki hedefimiz kapitalist yola giren otorite sahiplerine karşı mücadele etmek ve onları devirmek, gerici burjuva akademik “otoriteler”i ve burjuvazinin ve öteki sömürücü sınıfların ideolojisini eleştirmek ve reddetmek, sosyalist sistemi konsolide etmek ve geliştirmek üzere eğitimi, edebiyatı, sanatı ve üstyapınının sosyalist ekonomik altyapı ile uyuşmayan tüm parçalarını dönüştürmektir.²⁹

Aynı metin örgütlenme, tartışma ve eylem özgürlüğü vaat ediyordu:

Büyük Proleter Kültür Devrimi’nde tek yöntem kitlelerin kendini özgürleştirmeleridir ve onlara rağmen bir şeyler yapma yöntemine başvurulmamalıdır.

28 Mao Zedong, “Bombard the Headquarters: My First Big Character Poster”, 5 Ağustos 1966, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_63.htm.

29 Central Committee of the Chinese Communist Party, “Decision of the Central Committee of the Chinese Communist Party Concerning the Great Proletarian Cultural Revolution”, 8 Ağustos 1966, <https://www.marxists.org/subject/china/peking-review/1966/PR1966-33g.htm>.

Kitlelere güvenin, onlara dayanın ve inisiyatiflerine saygı duyun. Korkuyu bir kenara bırakın. Huzursuzluklardan korkmayın. Başkan Mao devrimin çok rafine, çok kibar, çok sabırlı, uysal, hürmetkâr, sakıngan ve bağışlayıcı olmadığını bize sıklıkla söyler. Bu büyük devrimci hareket içinde kitlelerin kendi kendini eğitmelerine, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış hareket tarzlarını ayırt etmeyi öğrenmelerine izin verin [...]

Tartışmalar esnasında kullanılacak yöntem gerçekleri ortaya koymak, düşünüp taşınmak ve akıl yürütme yoluyla ikna etmektir. Farklı düşünen azınlığa karşı zor kullanılmasına izin verilemez. Azınlık korunmalıdır çünkü bazen azınlık haklıdır [...] Eğer tartışma söz konusuysa bu zorlama ve şiddetle değil, akıl yürütme ile yapılmalıdır.³⁰

Kısa bir süre sonra ülkenin her tarafında sokaklar sloganlarla, posterlerle ve duvar gazeteleri ile kaplandı. Parti ve devletin denetimi dışında çok canlı bir basın-yayın hayatı ortaya çıktı. Çok sayıda kitap, dergi ve broşür yayımlandı. Sokak eylemi, tartışma toplantıları, yeni sanatsal denemeler gündelik yaşamın parçası haline geldi. Çoğu ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinden oluşan binlerce genç Kızıl Muhafızlar vb. adlar taşıyan farklı örgütler kurdular.

Pek çok birey ve örgüt için Kültür Devrimi Mao’nun manipülasyonları, kişi kültürü, kaos ve yıkım dışında bir şey ifade etmez. 1966-68 aralığında çok sayıda politik örgütün kurulması, bu örgütler arasında zaman zaman iç savaş boyutuna ulaşan sayısız kanlı çatışmanın yaşanması, çatışan tarafların her birinin kendisini Maoizmin en doğru yorumunun, proletaryanın ve yoksul köylülüğün gerçek çıkarlarının temsilcisi, diğerlerini de karşı devrimci ve kapitalist yolcu ilan etmesi, Mao’nun etrafında oluşturulan kişi kültürünün çılgınlık derecesine ulaşması, kültür devrimi adı altında sayısız suçun (işkence, yargısız infaz, linç, talan vb.) işlenmesi, tarihi eserlere vandalca zarar verilmesi vb. nedenlerden ötürü Kültür Devrimi’nin ilk bakışta kaosu ve yıkımı akla getirmesi normaldir. Ancak, tarihsel maddeci tahlil burada durmamalıdır. Tüm bu toz dumanın arasında, Çin’in özgül koşulları altında hem bürokrasinin kendi içinde hem de bürokrasi ile proleter sol muhalefet arasında ciddi bir hesaplaşma yaşanmıştır.

Bürokrasi içindeki çatışma çok boyutlu ve karmaşıktır. Temel olarak iki tarafı olduğu söylenebilir. Mao ile aralarında Mao’nun eşi Ciang Çing’in (Jiang Qing) de bulunduğu, daha sonra karşıtlarının “Dörtlü Çete” adını taktığı grup bürokrasinin kapitalist restorasyon karşıtı, sol kanadıdır. Maocu bürokrasinin temel amacı Dang-Liu ikilisinin temsil ettiği restorasyonist kanadı tasfiye etmektir. Maocu bürokrasi, entelektüelleri ve devlet kadrolarını sıradan işçi ve köylüler ile yan yana, kol emeği sarf etmeye zorlamış, eğitim ve sağlık hizmetlerinin, ekonomik yatırımların ülkenin nispeten gelişkin doğu kıyısında yoğunlaşmasını engelleyip az gelişmiş orta ve batı bölgelerine doğru kaydırmış ve kırsal kalkınmaya özel önem vermiştir. Bu yolla üç

30 a.g.e.

temel hedefe ulaşmak istemiştir. Birinci hedef daha disiplinli, fedakâr ve mütevazı bir bürokrasi oluşturmaktır. İkinci hedef Mao'nun üç temel çelişki olarak tanımladığı kafa-kol emeği, kır-kent, işçi-köylü çelişkilerini azaltarak Maoçu bürokrasinin kitleler üzerinde hegemonya kurmasıdır. Nihayet, bu ikisi sayesinde Çin'de kapitalist restorasyonu engellemek hedeflenmiştir. Başta Üçüncü Dünya ülkelerinin devrimcileri olmak üzere dünya soluna kapitalizm/emperyalizm ile SSCB'nin temsil ettiği seçeneklerden ayrı, Maoçu bir üçüncü yol (politik hat ve kalkınma modeli) sunmak istenmiştir. Maoçu bürokrasi, Kültür Devrimi'nin ilk etabında Dang-Liu ikilisini tasfiye etmeyi başarmıştır. Liu 1969'da hapiste ölmüş, Dang ise ev hapsinde tutulmuştur. Bu ikiliye yakın olduğu bilinen çok sayıda kadro da benzer bir kaderi paylaşmıştır.

Ancak, Çin gibi kalabalık ve karmaşık bir ülkede bürokrasi içinde temizlik yapmak kolay değildir. Pek çok bürokrat, aileleri ve yakın çevresi, Kültür Devrimi'nin koyduğu yeni standartlara derhal uyum sağlayarak örgütlenmiştir. Bu örgütlenmenin en önemli teorik silahı Maoçuların en radikal zamanlarında bile tam olarak kopamadıkları "nesep teorisi"dir. Buna göre, 1949 devriminden önce partiye üye olanların, özellikle de Japonya'ya karşı milli mücadele ve Guomintang ile iç savaş sırasında öne çıkan kadroların çocukları nesep-kan bağı yoluyla en devrimci kuşağı oluştururlar. İşte Maoçuların hışmından çekinen binlerce bürokrat, onların aileleri ve akrabaları bu sözde teoriye dayanarak en iyi Maoçuların kendileri olduğunu ilan etmişler ve kendilerine ait kitle örgütleri, kızıl muhafızlar vb. oluşturarak Kültür Devrimi'ne katılmışlardır. Bu süreçteki pek çok kanlı çatışma, özellikle de 1966'da Pekin'deki sokak çatışmaları bürokrasinin bu iki kanadının milis-muhafız örgütleri arasında yaşanmıştır.³¹ Bu çatışmaların kontrolden çıkması Mao'yu korkutmuş, frene basmaya, devlet düzenini yeniden tesis etmek için Halk Kurtuluş Ordusu'nu devreye sokmaya zorlamıştır. Ordunun müdahalesi ile 1968'de sokak çatışmaları sona erdirilmiş, her iki grubun pek çok mensubu cezalandırılmıştır. Mao yeniden kurmaya çalıştığı statükoya bir tehdit olarak gördüğü için kızıl muhafız gençleri kentlerden uzaklaştırmıştır. Kırsal kalkınmanın gençlerin fedakârlığını gerektirdiğini vurgulayan büyük bir ajitasyon-propaganda kampanyası eşliğinde binlerce kızıl muhafız köylere gönderilmiştir. Bazıları birkaç ay veya bir yıl sonra dönerken, çok sayıda eski kızıl muhafız ancak yıllar sona evlerine dönebilmiştir.

Bürokrasi içindeki kanlı mücadele Kültür Devrimi'nin Mao'nun müdahalesi ile yarıda kesilmesinin esas nedeni değildir. 1966-68 aralığında gerçek anlamda sosyalist bir bürokrasi karşıtı çizginin yavaş yavaş filizlenmesi devrimin gerçek sınırlarının test edilmesini sağlamıştır. O dönemde ülkenin en büyük sanayi kenti olan Şanghay'da 1967'nin ilk iki ayında dev grevler gerçekleşmiştir. Fabrikalarda işçi komiteleri ve milisler kontrolü ele geçirmiştir. İkametgâhi kır olan, geçici sözleşmeli işçi statüsü ile kentlerde çalışma hakkı kazanan, kentli işçilerden yaklaşık dörtte bir az ücret alan, kır komünü üyesi oldukları için kentlerdeki nispeten

31 Nesep teorisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wu, s. 53-94.

konforlu sosyal güvencelerden ve hizmetlerden yararlanma hakkı bulunmayan, bu nedenle fabrikalar tarafından giderek daha fazla istihdam edilen sözleşmeli işçiler sürecin en önemli aktörlerinden birisiydi. Kentli işçiler ile eşit haklara kavuşmak için militanca mücadele ettiler. Eski bir asker ve fabrika kadrosu olan ve kısa süre içinde “Dörtlü Çete” olarak bilinen grubun üyesi olarak parti devletin liderlerinden biri haline gelen Vang Hongvın’ın (Wang Hongwen) önderliğinde Kasım 1966’da kurulan İşçi Genel Merkezi adlı bir koalisyon farklı işçi örgütlerini birleştirdi. Sözleşmeli işçilerin 15 Kasım 1966’da kurduğu, yaklaşık 400 bin üyeli Kızıl İşçilerin İsyân Merkezleri adlı örgüt, koalisyonun en büyük bileşenlerinden biriydi. Bir hafta sonra, 22 Kasım’da Şanghay belediyesi sözleşmeli işçilerin işten atılacağı, daha önce atılanların yeniden işe alınacağını kabul etmek zorunda kaldı.³²

Şanghay proletaryası Ocak 1967’de parti ve devlet örgütlerini büyük ölçüde devre dışı bırakarak kenti öz-yönetim organları ile yönetmeye girişti. “Ocak Devrimi” olarak bilinen bu süreçte işçiler Paris Komünü (1871) benzeri, doğrudan demokrasi temelinde işleyen yeni bir yönetim organı kurmaya yöneldiler. Paris Komünü (1871) deneyimi Kültür Devrimi’nin başından itibaren kitlelerin gündemindeydi. ÇKP Merkez Komitesi’nin “16 Madde” metninin dokuzuncu maddesi bu deneyimin popülerleşmesi bakımından önemliydi. Buna göre:

Büyük Kültür Devrimi sırasında pek çok yeni şey ortaya çıkmaya başlamıştır. Pek çok okulda ve çalışma biriminde kitleler tarafından yaratılan Kültür Devrimi grupları, komiteleri ve öteki örgütsel biçimler yeni şeylerdir ve büyük tarihsel öneme sahiptir [...] Bunlar partimizin kitleler ile yakın temasını sürdürebilmesi için mükemmel köprülerdir. Proleter Kültür Devrimi’nin organlarıdır [...]

Bu nedenle, Kültür Devrimi grupları, komiteleri ve kongreleri geçici değil, sürekli, kalıcı kitle örgütleridir. Yalnızca üniversiteler, okullar, devlet kurumları ve diğer örgütler için değil fabrikalar, madenler, diğer işletmeler, kentlerdeki mahalleler ve köyler için de uygundur.

Kültür Devrimi gruplarının ve komitelerinin üyelerini ve Kültür Devrimi kongrelerinin delegelerini seçmek için **Paris Komünü’ne benzer bir genel seçim sistemi** kurmak gereklidir. Adaylar, devrimci kitleler tarafından tam bir tartışmadan sonra belirlenmeli ve ortaya çıkan listeler kitleler tarafından defalarca tartışıldıktan sonra seçimler yapılmalıdır.

Kitleler, Kültür Devrimi gruplarını, komitelerini ve delegelerini eleştirme hakkına sahiptir. Bu üyelerin ve delegelerin yetersiz olduğu anlaşılırsa kitleler onların yerine başkalarını seçebilir veya tartışmanın ardından onları **geri çağırılabilir**.³³

5 Şubat 1967’de kent merkezinde toplanan bir milyon işçinin Şanghay Halk Komünü’nün kuruluşunu ilan etmesi sürecin zirve noktasıydı. İşçiler, ÇKP Merkez Komitesi’nin çizdiği sınırların çok ötesine taşarak, Paris Komünü modelini nispe-

32 a.g.e., s. 108.

33 Central Committee of the Chinese Communist Party, “Decision...” (Vurgular bana ait).

ten küçük ölçekli komite ve kongre seçimleri için değil, ülkenin en büyük sanayi kentini doğrudan demokrasi ile yönetmek için benimsiyordu. Mao, Şubat ortasında Şanghay Komünü'nü "aşırı anarşist" bir girişim olarak tanımladı ve en kısa süre içinde ortadan kaldırılmasını, yerine parti, ordu ve işçilerden oluşan "üçlü ittifak"ın geçirilmesini istedi. Vang'ın da içinde olduğu Dörtlü Çete, hareketi etkisizleştirmek için ek müdahaleler yaptı. Hareketin temelde doğru ve haklı olduğu fakat bazı unsurların bilinçsizliği ve sol görünümlü sağcılarının, karşı-devrimcilerin müdahaleleri neticesinde ekonomist ve anarşizan boyutlar kazanmaya başladığı, üretimin savsaklandığı söylenerek işçilerin öz-örgütlenmeleri zayıflatılmaya çalışıldı. Bu sayede Şanghay'daki hareket içinde ciddi bölünmeler yaratıldı. Direnen unsurlar ise bir süre sonra ordu tarafından ezildi. Nihayet, her fabrikada ipleri eline alan isyancı işçilerin öz-örgütlenmelerinin yerine ordu, parti ve (Maocu bürokrasinin kontrolündeki) işçilerin üçlü yönetimi devreye sokuldu. Maocu bürokrasi, bu yeni oluşuma "büyük ittifak" adını vermişti. 24 Şubat 1967'de Şanghay Halk Komünü'nün ortadan kaldırıldığı duyuruldu. Mao'nun istediği gibi biçimlendirilen Şanghay Belediyesi Devrimci Komitesi kentin yönetimini üstlendi. Bu durum, işçilerin süreç içinde genişlettiği söz ve karar hakkının büyük ölçüde geri alınması anlamına geliyordu.³⁴ Şanghay Halk Komünü'nün bastırılması Kültür Devrimi'nin dönüm noktasıydı.

Kültür Devrimi sırasında bürokrasi ve kapitalist restorasyon eleştirisinin en ciddi ve radikal biçimde yapıldığı yer Mao'nun memleketi olan Hunan eyaletiydi. Buradaki muhalefet hareketinin altı toplumsal bileşeni vardı. İlk bileşen devlet işletmelerinde çalışan, daha yüksek ücretler, daha geniş sosyal haklar ile söz ve karar hakkı isteyen işçilerdi. İkinci bileşen eğitimin demokratikleştirilmesi ve bürokrasinin etkisinden arındırılmasını talep eden ortaokul, lise ve üniversite öğrencileriydi. Üçüncü bileşen kırlara gönderilen kentli gençlikti. Dev İleri Atılım'ın çökmesinden sonra kentlerde istihdam edilemeyen, fazla nüfus kırlara gönderilmeye başlandı. Bürokratların çocukları kırlarda uzun süre kalmazken, "kızıl" ailelere mensup olmayan gençlerin uzun süre kırlarda yaşamaya zorlanması ciddi bir tepkiye neden olmuştu. Ayrıca, bu gençler yaşadıkları köylerde bürokrasinin hâkimiyetini, anti-demokratik uygulamalarını ve köylülüğün taşımak zorunda bırakıldığı büyük ekonomik yükü gözlemlene fırsatını buldular. Kültür Devrimi'nin başlamasının hemen ardından bu gençler seslerini yükseltmeye başladılar. Hunan'da önceki yıllarda kırlara gönderilmiş olan yaklaşık 78 bin gencin büyük çoğunluğu, Kültür Devrimi'nin başlamasını fırsat bilerek kentlere dönmeye başladılar. Bu gençler, hem kentlere kesin olarak geri dönmeyi hem de kırlardaki adaletsizliklerin sona erdirilmesini talep ediyorlardı. Hunan'daki muhalefetin dördüncü bileşeni mahallelerde bulunan kooperatiflere ait fabrikalarda çalışan, bu nedenle ücret ve sosyal haklar bakımından büyük devlet işletmelerindeki işçilere nazaran oldukça kötü koşullara sahip olan

34 Maurice Meisner, *Mao Zedong: A Political and Intellectual Portrait*, Cambridge: Polity Press, 2007, s. 176-180; Wu, s. 95-141.

işçilerdi. Bu işçiler, ücret ve sosyal haklar bakımından devlet işletmelerindeki muadilleri ile eşitlenmeyi talep ediyorlardı. Beşinci bileşen Halk Kurtuluş Ordusu’nda görev almış gaziler ve eski askerlerdi. İş bulma ve sosyal haklar konularında ciddi sorunlar yaşıyor, uğruna savaştıkları devrimden sonra kurulan devletin onları ihmal ettiğini düşünüyorlardı. Kültür Devrimi’nin ardından bu eski askerler hızla örgütlendiler. 1966 yılının sonlarında kurdukları Kızıl Bayrak Ordusu adlı örgütün üye sayısı kısa sürede 470 bine ulaştı. Altıncı bileşen ise önceki yıllarda, özellikle de 1957-59 aralığındaki Sağ Karşıtı Kampanya sırasında partiden atılan, devlet memurluğundan uzaklaştırılan, hapse atılan unsurlardı. Bu unsurlar, Kültür Devrimi ile birlikte seslerini yükseltmeye başladılar. Haksızlığa uğradıklarını söylediler, iade-i itibar ve eski görevlerine iade edilmeyi talep ettiler.

Her bileşen kendisine ait irili ufaklı çok sayıda örgüt kurdu. Bu örgütler bir süre sonra birleşmeye başladılar. Örgüt temsilcilerinden oluşan bir heyet, Ekim 1966’da Pekin’e giderek bir dizi talepte bulundu. Bu heyet, Pekin’de bulunduğu sırada bir toplantı yaparak Şiang (*Xiang*) Nehri Koalisyonu’nu kurdu.³⁵ Bu koalisyonun üye sayısı 1967 başında bir milyona ulaştı. Diğer tüm isyancı örgütler gibi Şiang Nehri Koalisyonu da Maocu bir ideolojik-politik dil kullanıyor, her fırsatta Mao’ya bağlılığını ifade ediyordu. Ancak, Şanghay Halk Komünü’ne benzer biçimde, Şiang Nehri Koalisyonu da kısa süre sonra bizzat Mao ve Dörtlü Çete ile karşı karşıya geldi. Şanghay Halk Komünü’nün dağıtılması ile neredeyse eşzamanlı olarak, Şubat 1967’de Halk Kurtuluş Ordusu Şiang Nehri Koalisyonu’na saldırdı. Hemen ardından, yine Şanghay’daki sürece benzer biçimde, Maocu bürokrasinin basıncı sonucunda isyancı koalisyon parçalandı. Nisan 1967’de İşçilerin İttifakı adlı, Maocu bürokrasinin kontrolünde bir örgüt kuruldu. Bu örgüt büyük devlet işletmelerinde çalışan işçiler arasında güçlüydü. 300 bin üyeye sahip olduğunu iddia ediyordu. Şiang Nehri Koalisyonu’nun pek çok unsurunu da kendisine çekebilmişti. Kısacası, Maocu bürokrasi muhalefet hareketini tamamen ezemese de ikiye bölerek zayıflatmayı başarmıştı.

Yine de, bu durum Maocu bürokrasinin isyancılar karşısındaki zaferini garanti-lemiyordu. Kültür Devrimi’nin gidişatından, Mao ve çevresinin kitle seferberliğini durdurma çabasından rahatsız olan unsurlar (özellikle de, yukarıda sayılan bileşenlerin son dördü – kıra gönderilen öğrenciler, kent kooperatiflerindeki işçiler, eski askerler ve uzun süredir devlet baskısı altındaki insanlar) 1967 yazında Şiang Nehri Koalisyonu’nu yeniden canlandırdılar. Bu koalisyon, Ağustos 1967’de yayımladığı bir bildiri İşçilerin İttifakı’na “muhafazakârlara destek vermek” ve “ordunun yanlışlarını tekrarlamak” suçlamalarını yöneltti. Devrimin bir numaralı önderi olan Mao’nun büyük gücü ve prestiji, Maoculuk haricindeki Marksist akımların (ve en önemlisi Trotskiy’in temsil ettiği devrimci Marksizmin) isyan hareketi tarafından neredeyse hiç bilinmemesi, bunların açıkça savunusu şöyle dursun, öğ-

35 Şiang Nehri, Çin’i kuzey ve güney olarak ikiye bölen Yangzi Nehri’nin Hunan eyaleti boyunca akan bir koludur.

renilmesine dair en ufak bir çabanın dahi karşıdevrimcilik suçlamasıyla idam veya ağır hapse mahkumiyet ile sonuçlanma ihtimali vb. nedenlerden ötürü isyancılar Maocu bir politik söylem kullanıyorlardı. Hedef tahtasına oturtulan Maoculuk değil, muhafazakârlardı. Oysa kitle hareketini durdurma yönelişi en azından Şubat 1967'den itibaren bizzat Mao'nun bilgisi ve emri ile ilerliyordu.

Şiang Nehri Koalisyonu, 30 Ekim 1967'de yaptığı toplantıda kendisini Hunan Eyaleti Proleter Devrimci Büyük İttifakı Komitesi adlı yeni bir örgüte dönüştürdü. Bu örgüt, “eyalet”, “proleter” ve “ittifak” kelimelerinin Çince kısaltmalarının birleştirilmesi olan Şengvulien (*Shengwulian*) adı ile biliniyordu. Örgütün isminde yer alan “proleter devrimci büyük ittifakı” ifadesi bilinçli olarak seçilmişti. Yukarıda belirtildiği gibi, Maocu bürokrasi kontrolü dışına çıkan bürokrasi karşıtı kitle hareketini bastırabilmek için her bir üretim biriminde ve okulda isyancıların kontrolünü temsil eden komitelerin yerine parti-ordu-isyancı bileşimini temel alan üçlü komiteleri geçiriyordu. Bu komitelere “büyük ittifak” adı veriliyordu. Hunan'daki isyancı koalisyonun kendisine “proleter büyük ittifakı” demesi, Maocu bürokrasinin kurduğu bu “büyük ittifak” a yönelik bir eleştirinin ifadesiydi. Hareket, Mao'nun desteklediği İşçilerin İttifakı ile birleşmeyi ve parti-ordu kontrolünü reddediyordu, alternatif bir ittifakı temsil ediyordu.

Hakkında çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen Kültür Devrimi halen yeterince aydınlatılmış bir tarihsel dönem değildir. Özellikle Mao'nun kontrolü dışındaki kitle örgütleri hakkında bilgilerimiz hâlâ çok sınırlı. Bu noktayı akıldta tutarak, şimdiye değin ortaya çıkmış verilere bakarak bir yıldan az yaşayabilmiş Şengvulien'in 1949 sonrasında Çin'de ortaya çıkan en radikal bürokrasi karşıtı örgüt olduğunu söyleyebiliriz. Çin Trotskizminin 1930'lardaki tasfiyesinden sonra ülkede Stalinizme yönelik ilk ciddi teorik-politik muhalefet olduğunu da söyleyebiliriz. O dönemde henüz 19 yaşında bir lise son sınıf öğrencisi olan Yang Şiguang örgütün en dikkate değer teorisyeniydi. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Çin'de Maoculuk haricinde bir Marksist akımın kendi kaynaklarından öğrenilebilmesi mümkün değildi. Trotskiy'in *İhanete Uğrayan Devrim* başlıklı kitabına ve diğer yazılarına yahut bürokratik işçi devletlerini Trotskiy'den farklı perspektiflerden eleştiren (Milovan Djilas gibi) yazarların yapıtlarına Çin'de erişim neredeyse imkânsızdı. 19 yaşında bir öğrencinin tüm bu kaynakları özümseyerek bir teorik yaklaşım ortaya koyması mümkün değildi. Tüm bu tarihsel sınırlar hesaba katılarak okunduğunda Yang'ın yazılarının dönemin en parlak, en ciddi bürokrasi eleştirisini ortaya koyduğu, dolayısıyla Maocu teorik kalıpları ciddi biçimde zorladığı, hatta kırdığı görülür. Yang'ın yazılarına göz atmak, Maocu bürokrasinin Şengvulien'in temsil ettiği muhalefeti serpilmesine fırsat vermeden, neredeyse doğmadan öldürmesinin nedenini kavramayı da mümkün kılar.

Şiang Nehri Koalisyonu'nu dağıtmak için ordunun Şubat 1967'de yaptığı ilk taarruzun ardından Yang altı hafta hapis yattı. O günleri şöyle hatırlıyor: “Hapishanede bir gazete gördüm. Başyazıların tonunun muhafazakârlar lehine değiştiğini, Kültür Devrimi'nin yakında sona ereceğini anladım. Hayal kırıklığına

uğradığımı hissettim.” Yang, hapisten çıktıktan sonra Kuzey Çin’deki birkaç kente gidererek isyancı grupların “devrimci temaslar”ına katılır. Pekin’deyken okuduğu Kızıl Muhafız yayınlarında “yeni bir ayrıcalıklı yöneticiler sınıfı” kavramına rastlar. Örneğin Dışişleri Bakanlığı’ndaki Kızıl Muhafızlar’ın bir yayınında bakanlık yetkililerinin “bir yüksek ücretliler katmanı” ve “yeni bir ayrıcalıklı sınıf” olarak nitelendirildiğini görür. 3 Nisan Fraksiyonu’nun yayımladığı “Yeni Düşünce Eğilimleri” başlıklı yazıda ise Çin’de gerçekleşen sosyalist devrimin özel mülkiyeti ortadan kaldırdığı fakat siyasi iktidarın ve ekonomik mülkiyetin parti ve devlet bürokrasisinin oluşturduğu küçük bir azınlığın elinde toplandığı ifadesini okur. Kısa bir süre sonra, 4 Temmuz 1967’de Pekin’den kız kardeşi Yang Hui’e gönderdiği mektupta şöyle yazar: “Yüksek maaşlı bir tabakanın Çin’de halihazırda oluşmuş olduğuna inanıyorum. Başkan Mao [Kültür Devrimi’nin] bir sınıfın öteki sınıfı iktidardan düşürdüğü bir devrim olduğunu söylemişti.”³⁶ Bürokrasinin maddi temellerinin analizinin eksikliğinin Maocu bürokrasi eleştirisinin en ciddi sorunlarından birisi olduğunu belirtmiştik. Yang, Ekim 1967’de kaleme aldığı “Maocu Grupların Kurulması Hakkında Düşünceler” başlıklı yazısında benzer bir eleştiriyi Mao’nun adını anmadan, hareketin geneline yöneltir:

Her gün isyan ve isyanı sonuna kadar götürme hakkında konuşuyoruz. Ancak, bunlar gerçekten belirsiz ve boş kavramlar. Çin toplumunun sistematik bir sınıfsal analizi, büyük **proleter politik devriminin** (bu devrim kesinlikle bir “kültür devrimi” olarak adlandırılmaz fakat daha iyi bir terim mevcut olmadığı için şimdilik bu adı kullanıyoruz) kökenleri, doğası ve hedefleri sorunları, tüm bu sorunlar hâlâ araştırılmamıştır [...] Çok sayıda parti ve birlik üyesi muhafazakâr olmaya niçin yatkınlar? Düşünmeye ve isyan etmeye cesaret edenler neden baş belası olarak görülüyor? [...] Kültür Devrimi isyancılarının çoğu neden uzun bir rüyadan henüz uyanmış gibi hissediyorlar? Neden? Neden?³⁷

Yang eleştirisini giderek sivriltilmiştir. Mao ve Maocu bürokrasi, Şubat 1967’den itibaren bir yandan isyancı grupları bölmeye ve ezmeye yönelirken diğer yandan “devrimci komitelerin temsil ettiği büyük ittifak” temasını işleyerek devrimin sürdüğünü iddia ediyorlardı. 1969’da yapılacak olan ÇKP Kongresi’ne kadar geçen süre zarfında partinin yeniden kurulacağını söyleyerek bu izlenimi inandırıcı kılmaya çalışıyorlardı. Yang, Hunan’dan çok uzakta olan, Shandong (Şendong) eyaletinde yaşayan bir öğrenciye yazdığı mektupta bu fikrin yanlışlığını açıkça ifade etmiştir:

[Kongrenin] partinin nereye gittiği sorusunu tamamen yanıtlaması beklenmemelidir. Ortaya çıkacak parti [...] **kaçınılmaz olarak** devrimci komitelerin içinde saklanmış olan burjuva gaspçılara hizmet eden burjuva reformizminin partisi

36 Wu, s. 172-174.

37 a.g.e., s. 174 (Vurgu bana ait).

olacaktır. Bu durum, kongrenin Çin'in nereye gideceği sorusunu -ki bu sorunun temelinde Komünist Partisi'nin ve Halk Kurtuluş Ordusu'nun nereye gittikleri sorusu yatmaktadır- yanıtlamasının mümkün olmadığını göstermektedir.³⁸

Mao'ya (isim vermeksizin) yöneltilen bu sert eleştiriden çıkarılan politik sonuç aynı mektupta şöyle açıklanıyor: “önceki dönemin parti komiteleri varlıklarını büyük ölçüde sürdürüyorlar ve Hunan hâlâ halkı ezen bürokratlar tarafından yönetiliyor [...] Bu nedenle, ya durup yenilmeyi bekleyeceğiz ya da direnmek için ayağa kalkacağız [...] Onların iktidarlarını konsolide etmelerine izin vermemeliyiz. Kültür Devrimi'nin aynı şekilde devam edeceğinden ciddi biçimde kuşkuluyum.”³⁹ Yang, bürokratikleşmiş ÇKP'nin yerine, isyancı grupların Çin hakkında sistematik ve kolektif bir araştırma ve tartışma süreci içinde yeni bir parti inşa etmelerini önermiştir. Bu yeni partiyi “Mao Zedongculuk Partisi” diye isimlendirmiştir.⁴⁰

Yang, “Mao Zedongculuk” kavramını o dönemin Maoculuk anlayışına aykırı biçimde tanımlar. Bürokrasinin Maoculuğu ile kendi Maoculuk anlayışının arasına net çizgiler çeker:

Devlet iktidarının ele geçirilmesinden sonra pek çok sosyalist devlet durağanlaşmış ve hatta yozlaşmıştır. Bu ülkelerde siyasi ve entelektüel tartışmalar esasen ölmüştür [...] Siyasi sistemimizi nasıl dönüştüreceğimiz sorusu hakkında pek az insan ciddi ve canlı tartışmalar yapıyor, pek az insan toplumumuzu nasıl dönüştürürüz sorusu hakkında yeni ve ilginç fikirler ileri sürme zahmetine katlanıyor [...] Kapitalist yolcular Başkan Mao'nun fikirlerinin en yaratıcı, devrimci, dinamik ve canlı yönlerini bastırmak için yetkilerini kötüye kullandılar. Yalnızca en belirsiz ve sıradan olanların yayımlanmasına ve dağıtımına izin verildi [...] Böyle yaparak Mao Zedongculuğun devrimci ruhunu çarpıttılar ve etkisizleştirdiler.⁴¹

Yaygın Maoculuk anlayışının eleştirisi, ÇKP'ye alternatif yeni bir partinin kurulması önerisi, “kültür devrimi” teriminin yetersiz bulunması, “proleter politik devrim” kavramına başvurulması, bürokrasinin tamamen alaşağı edilmesi gibi fikirlerin 19 yaşındaki bir genç tarafından, üstelik Mao'nun tam tersi bir yola girdiği sırada, Mao'ya saygılı ama örtük biçimde eleştirel bir tonda ifade edilebilmiş olması Kültür Devrimi'nin baştan sona Mao'cu bürokrasinin kontrolünde gelişmediğini, içinde gerçek bir politik devrim potansiyelinin filizlendiğini gösteriyor.

Yang, Aralık 1967'de kaleme aldığı “Çin Nereye?” başlıklı broşürde yukarıda özetlenen eleştirilerini daha da derinleştirdi. Yang'a göre:

Çin toplumunda yeni bir kapitalist sınıf oluşmuştur: bir ayrıcalıklı katman.

38 a.g.e., s. 175 (Vurgu bana ait).

39 a.g.e., s. 174.

40 a.g.e., s. 175.

41 a.g.e., s. 175, 176.

Çin’de var olan siyasi iktidar özünde bir bürokratik yapıdır; bu yapıyı kontrol eden ayrıcalıklı katman Çin halkının sırtındaki kamburdur. Kentlerin kırları sömürmesini sağlayarak kendi cüzdanlarını dolduruyorlar, işçilerin, köylülerin ve kentlerden kırlara gönderilen gençlerin kanı ve teri sayesinde yüksek maaşlar alıyorlar.⁴²

Yang burada “devlet kapitalizmi” ile “bürokratik işçi devleti” yaklaşımları arasında gidip geliyor. “Sınıf” ve “katman” kelimelerinin yan yana kullanılması bu çelişkiyi gösteriyor. Kapitalizm kavramının buradaki yanlış kullanımının bir nedeni Mao’nun aynı yanlışlığı sıkça yapması⁴³ ve Hruşçof, Brejnev vb. liderleri kötülemek amacıyla, hiçbir ciddi maddeci analize dayanmadan Stalin sonrası SSCB’yi kapitalist bir ülke olarak nitelemesidir. Bu durum, Kültür Devrimi sırasında yayımlanan pek çok metinde olduğu gibi Yang’ın yazılarında da gerçek bir eğilim olan “kapitalist yol” ile Çin’de mevcut olmayan bir toplumsal sistem olarak “kapitalizm”in birbiriyle karıştırılmasına yol açmıştır. Yine de, tüm sorunlarına rağmen, Yang burada bir yüksek ücretliler katmanı olarak bürokrasinin ÇHC’de halihazırda iktidarda olduğunu isabetle tespit etmiştir. Bu tespit, Mao’nun bürokrasi eleştirisinden çok daha ciddi ve radikaldir ve bu nedenle şimşekleri üzerine çekmiştir.

Şengvulien’in öteki sözcülerinin analizleri de dikkat çekicidir. Üniversitede mühendislik bölümünde öğrenci olan Cang Yügang, 1967 sonlarında yazdığı “Programımız” başlıklı metinde “yeni ortaya çıkmış yoz burjuva ayrıcalıklı katmanı devirmeyi” ve “burjuva ayrıcalıklarına hizmet eden eski devlet aygıtını parçalamayı” amaçladığını iddia ettiği Kültür Devrimi’nin tıkandığını çarpıcı biçimde tespit eder:

Pek çok kişi [Kültür Devrimi’nin] amaçlarını pek az kavrayabilmiştir ve ayrıcalıklı katmanlara karşı isyanları onları doğrudan ezen koşulları değiştirmekle sınırlı kalmıştır [...] fakat gerici çizginin ve ona hizmet eden bürokratik kurumların toplumsal-sınıfsal kökenlerine pek az dokunabilmiştir [...] İktidarın ele geçirilmesi, ayrıcalıklı katmanı devirmek ve eski devlet aygıtını parçalamak olarak değil, bazı yöneticileri görevlerinden uzaklaştırmaktan ibaret görülmüştür [...] Siyasi iktidar hâlâ bürokratların elindedir ve iktidarın ele alınması faaliyeti doğası reformist olan bir şeyin görünümünün değiştirilmesinden ibarettir. [Kültür Devrimi] henüz başlamıştır. Bir bütün olarak hareket hâlâ başlangıç aşamasındadır. Tarihsel misyonunu yerine getirmekten uzaktır.⁴⁴

42 a.g.e., s. 182.

43 “‘Burjuvazi’ teriminin anlamına ilişkin kafa karışıklığı [...] Mao’nun ‘burjuvazi’ ve ‘bürokrasi’ terimlerini birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanma eğilimi nedeniyle daha da artmıştır [...] ‘Burjuvazi’ terimi hakkındaki belirsizlik Kültür Devrimi sırasında kafa karışıklığının -ve şiddetin- önemli bir kaynağı haline gelmiştir” (Meisner, s. 163).

44 Wu, s. 183.

Diğer gruplar gibi Şengvulien de bu dönemde ordunun askeri mühimmatının bir bölümüne el koymuştur. Bu mühimmatın bir süre sonra devrimi ilerletmek için verilecek mücadelede kullanılmasına karar vermiştir ve Halk Kurtuluş Ordusu'nun isyancıları silahsızlandırmasına karşı çıkmıştır.

Maocular, temsilcisi oldukları bürokrasinin sol kanadının Dang-Liu çizgisinin temsil ettiği bürokrasinin sağ kanadına karşı kesin bir zafer kazanmasını hedeflemiştir. Kültür Devrimi adlı siyasi kampanya ve ona eşlik eden radikal söylem, Maocu bürokrasinin toplumsal hegemonya kurabilmesini amaçlamıştır. Maocuların esas amacı, bürokratik işçi devletinin kapitalistleşmesini engellemek ve kitleler ile güçlü bağları olan, daha fedakâr ve disiplinli bir bürokrasinin devleti yönetmesidir. Uluslararası plandaki tek hedefleri ÇHC'nin çok güçlü bir devlet olmasıdır. İşçi devletini bürokrasiden temizlemek, proletaryanın işyerlerinde ve devlet yönetiminde giderek artan bir inisiyatif almasını sağlamak, yeni bir devrimci enternasyonal kurarak dünya devriminin yolunu açmak gibi hedefler söz konusu olmamıştır. Şengvulien'in ortaya koyduğu, yeni yeni filizlenmeye başlayan, gerçek anlamda bürokrasi karşıtı devrimci çizgi, Mao'nun ve Maocuların Kültür Devrimi'nden beklediklerinin çok ötesindedir. Şengvulien çizgiyi aşmıştır. Hunan eyaletinden Pekin'e kadar uzanan zincirde parti devletinin pek çok üst düzey temsilcisi paniklemiş, örgütün ezilmesi için saldırıya geçmiştir.

Saldırının ilk sinyalinin Hunan eyaletinin parti sekreteri ve Mao'nun halefi Hua Guofang vermiştir. Hua, Şengvulien'in "düşünsel planda gerici", "eylemde karşı-devrimci" olduğunu ilan etmiştir. 24 Ocak 1968'de Pekin'de düzenlenen ve Ciang Qing, Kang Şeng, Yao Vinyüen, Çen Boda ve Co Anlay (Zhou Enlai) gibi üst düzey liderlerin katıldığı bir konferansta Şengvulien'in idam fermanı verilmiştir. İstihbarat örgütünün başındaki Kang, Yang'ın "Çin Nereye?" başlıklı broşürünün Trotskizmden etkilendiğini iddia etmiş ve Şengvulien'i "geriden manipüle eden karşı-devrimci kara eller olmalı" demiştir. Kang, Co ve konferansa katılanlar arasında yaşanan aşağıdaki diyalog özellikle dikkat çekicidir.

Kang Şeng: Lenin'in şu şekilde alıntılandığını gördüm: "Lenin'den şu alıntı devlet organlarımızın durumuna gayet uygundur: 'Devlet aygıtımız [...] büyük ölçüde geçmişten kalmadır ve pek az ciddi değişim geçirmiştir. Ona yalnızca yüzeyden biraz dokunulmuştur ve diğer her bakımdan eski devlet aygıtının tipik bir kalıntısıdır.'"

Bana göre bu bir ortaokul öğrencisinin, hatta bir üniversite öğrencisinin bile yazısı değildir. Bunu kanıtlayabilirim. Buradaki yoldaşlardan herhangi biri bu ifadenin Lenin'in hangi makalesinden alındığını ve makalenin tarihini biliyor mu?

Co Anlay: Herhangi biriniz cevap verebilir mi?

Salondakiler: Hayır.

Co Anlay: Ortaokul öğrencileri bunu yanıtlayamaz. Devlet birimlerindeki kadrolar yanıtlayabilir mi?

Kang Şeng: Bu pasaj, Lenin'in 1923'te yapılan 12. Parti Kongresi'ne yaptığı öneriden alınmıştır. Lenin'in burada demek istediği şeyin Şengvulien'in Te-

orisyen Bey’inin ona yüklediği anlam ile hiçbir ilişkisi yoktur. Lenin burada karşıdevrimcileri etkili biçimde bastıramayan Sovyetler Birliği’nin yargı organlarından söz ediyor [...] Şengvulien Lenin’in sözlerini çarpıtmış ve karalamıştır, Lenin’in sözlerini bu şekilde kullanarak proletarya diktatörlüğüne karşı gelmiştir. Bu suçu işledikleri için on bin kere ölmeyi gerçekten hak ediyorlar.

(Salonda uzun ve coşkulu bir alkış kopuyor.)

Kang Şeng: Hâlâ kuşkusu olanlar varsa Lenin’in *Toplu Eserleri*’nin 33. cildine bakabilirler. Böylelikle bu karşıdevrimcilerin numaralarının ne kadar tehlikeli olduğunu görebilirsiniz! Onlar proletarya diktatörlüğüne muhalefet etmek için ortaokul öğrencilerinin ve genç insanların Marksizm-Leninizm hakkındaki cehaletlerinden yararlanıyorlar. Yoldaşlar, bu yazıyı, Lenin’in bu makalesini siz bile bilmiyorsunuz. Bu nedenle, size diyorum ki, bu doküman bırakın bir ortaokul öğrencisini, bir üniversite öğrencisi tarafından bile yazılmış olamaz.⁴⁵

Salondakilerin toplantının bitiminden sonra Kang’ın tavsiyesine uyup Lenin’in konuşmasını okuyup okumadıklarını bilmiyoruz. Okuyanlar, konuşmanın kapsamının karşıdevrimcilerin etkili biçimde bastırılması konusundan çok daha geniş olduğunu, tam da Şengvulien teorisyenlerinin anladığı şekilde, Lenin’in eski devlet aygıtının varlığını büyük ölçüde sürdürdüğünü ve bu sorunun çözümünün işçi ve köylülerin devlet yönetimine doğrudan katılımının artırılmasından geçtiğini saptadığını görebilirlerdi.⁴⁶ Ancak, söylediği yalanı tipik bir Stalinist bürokrat olan Kang’ın yüzüne vurmak oldukça riskli bir davranıştı. Bu riski göze alanların varlığına dair elimizde bir veri yok. Muhtemelen kimse böyle bir risk almamıştır.

Söylediği yalanın ardından konuşmasını sürdüren Kang Şeng, Şengvulien’in Kültür Devrimi’nin “eski devlet aygıtını parçalamayı” ve yeni yönetici eliti devirmeyi hedeflediği iddiasını “deli saçması”, “utanmazca” ve “tamamen karşıdevrimci” bulduğunu eklemiştir. 1966-68 aralığının en önemli politik organlarından (ve Mao’nun eşi Ciang Çing’in [Jiang Qing] de üyesi olduğu) Kültür Devrimi Merkez Grubu’nun başkanı olan Çen Boda ise Şengvulien’in derhal dağıtılmasını önermiştir.

Toplantıdan iki gün sonra, 26 Ocak 1968’de Hunan eyaletinin başkenti Çangşa’da (Changsha) Şengvulien karşıtı 100 bin kişilik bir gösteri düzenlendi. Bu gösteride konuşma yapan general Li Yüen, Şengvulien’in “toprak ağalarından, zengin köylülerden, tövbekar olmayan kapitalist yolculardan, Guomintang kalıntılarından ve Trotskist haydutlardan” oluştuğunu ilan etti. Tipik bir Stalinist müsamere olan bu gösterinin ardından eyalet çapında Şengvulien’e karşı operasyon başladı. Şengvulien’in elindeki askeri mühimmata el kondu ve bunlar örgütün karşıdevrimci planlarının kanıtıymış gibi kamuoyuna sunuldu. Operasyonun ilk günlerinde kayıp-

45 a.g.e., s. 186.

46 Vladimir İlyiç Lenin, “How We Should Reorganise the Workers’ and Peasants’ Inspection: Recommendation to the Twelfth Party Congress”, 23 Ocak 1923, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1923/jan/23.htm>.

lara karışan Yang Şiguang, Hubei eyaletinin Vuhan (Wuhan) kentinde yakalandı. Yang, Mao döneminin sonuna kadar hapiste kaldı. Yang'ın annesi, devletin organize ettiği büyük halk toplantılarında defalarca sorgulandı, aşağılandı ve oğlunun ardındaki kara elin kendisi olduğunu "itiraf etmeye" zorlandı. Kısa süre sonra intihar etti. Şubat ayının sonunda Şengvulien örgütü büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştı. 21 Şubat 1968'de daha önce karşı karşıya gelen iki kitle örgütü olan İşçi İttifakı ve Şiang Nehri Koalisyonu ile diğer on kitle örgütü kendilerini lağvettiklerini, "büyük ittifaka katılmak üzere tüm üyelerinin kendi çalışma birimlerine geri döndüğünü" kamuoyuna duyurdular. Maocu bürokrasinin sözde "büyük ittifakı"nı temsil eden Hunan Eyaleti Devrimci Komitesi 8 Nisan'da resmen kuruldu. Mao, Şengvulien'in temsil ettiği bürokrasi karşıtı politik devrim çizgisinin ezilmesinden memnundu. Kızıl Muhafızlar ile yaptığı, Kültür Devrimi'ne son veren 28 Temmuz 1968 tarihli toplantıda "Şengvulien tarzı ıvır zıvır" ifadesini kullandı. Haziran 1969'da Hunan'a yaptığı ziyaret esnasında ise "Şengvulien ultrasolcu akımının [...] partiyi ve orduyu yeniden inşa etme çabasının başarısız olduğunu" memnuniyetle ifade etti.⁴⁷

Kültür Devrimi sırasında ülkenin başka bölgelerinde de Şengvulien benzeri örgütler kuruldu. Örneğin Şendong (Shangdong) eyaletindeki Bohay Muharebe Alayı ve Ekim Devrimi adlı örgütler Şengvulien ile ilişkiliydiler ve benzer fikirleri savunuyorlardı. Liu Cinçang adlı ortaokul öğrencisi, eyaletteki "iktidarı ele alma faaliyetlerinin şimdiden kapitalizmin restorasyonuna doğru yozlaştığını" tespit ettikten sonra Şengvulien üyesi yoldaşlarını "Şendong'un acı dolu derslerinden öğrenmeye" çağırmıştı. Üniversite öğrencisi Çiu Liming'e göre, "bürokrasiyi ve bürokratları ortadan kaldırmayı hedefleyen bir 'toplumsal devrim' olduğuna dair herhangi bir gösterge mevcut olmadığı için [...] 'şimdiki devrim'e 'Büyük Kültür Devrimi' demek kesinlikle mümkün değil"di. Vuhan'da 1967'nin sonlarında kurulan "Büyükayı Topluluğu" ise Kültür Devrimi'nin işçi sınıfının "yeni bürokratik burjuvazi"yi iktidardan devirdiği, tam bir toplumsal devrim olmasını, ÇKP'nin radikal biçimde yeniden organize edilmesini, kendileri gibi isyancıların yenilenmiş partinin çekirdeğini oluşturmasını savunuyordu. Gidişatın ters yönde olduğunu, "devrimci komiteler"in kurulmasının Paris Komünü tipi yönetim ilkesinin terk edilmesi anlamına geldiğini de ilan etmişti. Bu örgütlerin tamamı 1968-69 döneminde tehditle veya silah zoruyla dağıtıldılar.

Nihayet, Kültür Devrimi'nin başladığı, Mao'nun devrimin koruyucuları olarak ilan ettiği "kızıl muhafız" örgütlerinin ilk ortaya çıktığı yer olan başkent Pekin'de de benzer bir süreç yaşandı. Radikalleşme eğiliminin Mao'nun koyduğu sınırları aşacağına dair sinyaller Kültür Devrimi'nin ilk günlerinde ortaya çıkmaya başlamıştı. Çiao Cianvu ve Du Vıngı adlı iki Pekin Üniversitesi öğrencisi Ağustos 1966'da Mao'ya ve ÇKP Merkez Komitesi'ne hitaben yazdıkları açık mektupta parti ve devlet bürokrasisinin "önderleri önderlik ettikleri kitlelerden kopardığını" ifade etmiş ve "Komünist Partisi öncüsü proletaryanın iktidarı ele geçirmesin-

47 Wu, s. 186-188.

den evvel kullanışlı olsa da [...] parti ve gençlik birliği örgütleri [...] varlıklarını sürdürme gerekçelerini bugün tamamen yitirmiş ve sosyalist devrimin ve inşanın önünde engel haline gelmiştir” saptamasını yapmıştı. Ekim 1966’da Pekin Yüksek Öğretmen Okulu Fizik Bölümü’nde okuyan Li Vinbo ise ÇHC’yi “burjuva sınıfına sahip olmayan bir kapitalist devlet”e benzetmiş, sistemin Paris Komünü ilkelerine göre reformunu önermişti. Çiao, Du ve Li’nin fikirlerinden etkilenen iki ortaokul öğrencisi ise (Lenin ve Mao’nun bir dönem kullandıkları müstear adların birleşiminden oluşan) Yilin Dişi müstear adıyla imzaladıkları açık mektupta partinin iki numaralı ismi, Savunma Bakanı ve Mao’nun halefi Lin Biao’yu sert biçimde eleştirdiler. Lin’in Mao’nun fikirlerini derinden kavrayamadığını, dar biçimde yorumladığını, Mao’nun etrafında oluşturduğu kişi kültürünün Çin’in sorunlarını çözmeye yardımcı olmadığını tespit ettiler. Mektup, Lin’in iddiasının aksine, “Merkezleri Bombalayın!” sloganının “gerici burjuvaziye, toprak ağalarına, zengin köylülere, karşı devrimcilere, kötü unsurlara, sağcılara” hücum etmek ve “birkaç kapitalist yolcuyla partiden uzaklaştırmak”tan ibaret olmadığını ileri sürdükten sonra, şöyle devam ediyordu: “Sosyalist sistemde reform yapılmalı, parti ve devlet kökten dönüştürülmeli. Son on yedi yıl içinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin sahip olduğu örgütsel form [...] şimdiden miadını doldurmuştur. Eski devletin yerine [...] tamamen yeni bir devlet kurmalıyız.”⁴⁸ Diğer bölgelerde olduğu gibi, Pekin’de de bürokrasi karşıtı sosyalist eğilimler ve gruplar (en geç) 1968’de bastırıldılar.

Özetle, Kültür Devrimi kısa bir süre içinde Maocu bürokrasinin kontrolünden çıkararak bir tür bürokrasi karşıtı politik devrime dönüşme eğilimine girmiştir. Maoculuk haricindeki bir ideolojik-politik akımın (örneğin Trotskiy’in temsil ettiği devrimci Marksizmin) yaygın biçimde öğrenilmesinin ve propaganda edilmesinin imkânsız olduğu bir bağlamda Mao’nun bürokrasinin sağ kanadına karşı kullandığı devrimci söylem radikalleşen gençlik hareketi tarafından Mao’nun tahammül edeceği sınırın çok ötesine taşacak biçimde yorumlanmıştır. Bu durumdan paniğe kapılan Maocu bürokrasi frene basarak süreci durdurmuştur. Ordu ve partinin kontrolünde kurulan sözde “devrimci komiteler” bu sert dönüşün aktarma kayışı işlevini görmüştür. 1966 yazında başlayan Kültür Devrimi, 1967’nin başında duraklamaya başlamıştır. İlk “devrimci komite” kuzeydoğudaki Heilongjiang eyaletinde 31 Ocak 1967’de, en son iki “devrimci komite” ise Sincan ve Tibet eyaletlerinde 5 Eylül 1968’de kurulmuştur.⁴⁹ Sürecin sonunda, Ağustos 1968’de ÇKP’nin resmi yayın organı *Halkın Günlüğü* gazetesinde yayımlanan “Niyetlerin Birliği, Adımların Birliği ve Eylemlerin Birliği” başlıklı başyazı Mao’ya ve parti merkezine mutlak itaati şart koşarak bürokrasi karşıtı kitle inisiyatifinin ezildiğini ilan etmiştir:

Gerçeklik proleter merkezlerinin elindedir. Onlara tapınmamak büyük bir hatadır [...] Her devrimci savaşçı Başkan Mao’nun ve proleter merkezlerinin her

48 a.g.e., s. 191-192.

49 a.g.e., s. 199-200.

emrine kesin olarak itaat etmek ve onları tamamen yerine getirmek zorundadır. Emirleri tam olarak anlasın veya anlamasın, onları koşulsuz olarak uygulamak zorundadır. Tamamen kavramanın söz konusu olmadığı koşullarda önce emirleri uygulamalı, bu esnada kavrayışlarını derinleştirmeye çalışmalıdırlar.⁵⁰

Kültür Devrimi sürecinde kurulan örgütlerin, özellikle de Kızıl Muhafızlar olarak bilinen gençlik örgütlerinin kendi aralarındaki çatışmalarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve işkence görmüştür. Ancak, şiddet ve can kayıpları sözde “devrimci komiteler”in kurulmasından sonra, bu örgütlerin bastırılması sırasında artmıştır.⁵¹ Şiddet dalgasının ardından, 1968’in son aylarından itibaren yüz binlerce genç kentlerden kırlara gönderilmiştir. Maocu bürokrasi bu uygulamanın kent-kır farkını azaltmayı ve gençlerin devrimci bilincini artırmayı hedeflediğini ileri sürmüştür. Bu uygulamanın kırsal kalkınmaya ciddi biçimde katkıda bulunduğunu yazının başında kısaca belirtmiştik. Ancak, uygulamanın esas nedeni radikalleşen gençlerin kitleler halinde buldukları kentlerden uzaklaştırılması ve küçük gruplar halinde köylere dağıtılmasıdır. Bu sayede Mao’nun Kültür Devrimi’nin istemeden yarattığı bürokrasi karşıtı kitle muhalefeti bir daha toparlanmamak üzere yenilgiye uğratılmıştır.

Bürokratik konsolidasyondan kapitalist restorasyona (1969-79)

Kültür Devrimi’nin istenmeyen yan ürünü olan bürokrasi karşıtı örgütlerin ezilmesi ve Maocu bürokrasinin öncülüğünde parti devletinin otoritesini yeniden tesis etmesi 1970’li yıllarda bürokrasinin sol ve sağ kanatlarını birbirine yakınlaştırdı ve kapitalist restorasyon eğilimini güçlendirdi. Maocu bürokrasi, Mao’nun öldüğü 1976’ya kadar Kültür Devrimi’nin sürdüğünü iddia etti. 1969’da toplanan ÇKP 9. Kongresi, Kültür Devrimi’nin zafer kazandığını ileri sürdü. 1970’lerde Kültür Devrimi’nin parçası olarak sunulan çok sayıda radikal söylemli kampanya yapıldı. Ancak, kitle örgütlerinin ezilmiş olduğu, parti devletinin sözünden çıkmanın suç sayıldığı bir ortamda radikal kampanyaların ve söylemlerin herhangi bir inandırıcılığı kalmamıştı. Kitle hareketlerinin büyük bir hayal kırıklığına uğrayarak geri çekilmesi toplumun genelinde politikanın dönüştürücü gücünden kuşku duymaya, giderek depolitizasyona neden oldu. 1970’lerin gürültülü kampanyaları bu depolitizasyon sürecini bir ölçüde saklamayı başarsa da önleyemedi. Depolitizasyon dünyanın her yanında olduğu gibi Çin’de de sağa kayışı besleyen bir faktör oldu. Dahası, 1969-76 döneminde yapılan kampanyalar bazı bürokratlara zarar verse de bir ekonomik ve toplumsal katman olarak bürokrasinin çıkarlarına dokunmadı. Bürokrasi içindeki iktidar mücadeleleri ise bu dönemde hız kesmeden devam etti ve siyasetten bıkkınlığı, depolitizasyonu, sağa kayışı körükledi.

Kitle hareketlerinin ezilmesinin hemen ertesinde, Ekim 1968’de toplanan ÇKP özel kongresi yukarıda özetlediğimiz sürecin startını verdi. Bu kongrede yalnızca

50 a.g.e., s. 202.

51 Meisner, s. 182; Wu, s. 200-201.

Liu Şaoçi ve ona yakın bir dizi kadro hedef tahtasına oturtuldu. Kongrede açıklanan bir istihbarat raporunda Liu’nun ÇKP’ye üye olduğu 1920’lerden beri gizli bir ajan, eşi Vang Guangmey’in de ABD ajanı olduğu ilan edildi. Parti devletinin kadrolarının ezici çoğunluğunun bürokrat olmadığı yanılısamasının yaratılması ve bürokrasinin (ve onun kapitalist restorasyon eğiliminin) parti devletinin organik bir parçası olduğu gerçeğinin saklanması bu Stalinist müsamerenin siyasi mantığını oluşturuyordu. Kitle hareketinin ezilmesini sağlayan ordu, 1969’daki dokuzuncu kongreden gücünü epeyce artırarak çıktı. Bu durum, orduyu kontrol eden Lin Biao’nun konumunu güçlendirdi. Mao ordunun artan gücünün bir süre sonra kendisini tehdit edebileceğinden kuşkulanıyordu. Mao ile halefi Lin Biao arasında ordunun rejimin içindeki konumu konusunda anlaşmazlık çıktı. Mao ile Lin arasındaki ikinci önemli ihtilaf ABD ile ilişki konusundaydı. Mao ABD ile bir an evvel yakınlaşmayı savunurken Lin buna karşı çıkıyordu.⁵² 13 Eylül 1971’de Lin’in içinde olduğu bir uçak Moğolistan’da düştü. Lin’in Mao’ya karşı bir suikast ve darbe girişiminde bulunduğu, başarısız olmasının ardından SSCB’ye kaçarken uçağının düştüğü söylendi. Tam olarak ne olduğu bugün dahi bilinmiyor. Bu olayın ardından Lin’e bağlı ordu komutanlarına yönelik geniş bir tasfiye yapıldı. Mao bu operasyon sayesinde ordunun gücünü azaltmayı başardı. 1973-76 aralığında “Lin’i eleştir, Konfiçyüs’ü Eleştir” başlıklı, müsamere havasında, absürd bir kampanya düzenlendi. Mao’nun en yakınındaki Lin’i darbeci ilan ederek şeytanlaştırması Kültür Devrimi kuşağının depolitizasyonunu derinleştirdi. Pekin’den Yünnan eyaletinin kırsalına gönderilen Rae Yang adlı genç günlüğüne şöyle yazmıştı:

Bu olay beni şoke etti ve Kültür Devrimi’nin doğasını sorgulamama neden oldu. Daha önce inanmış olduğum gibi, bu sahiden de vizyon ve örnek bir ahlak sahibi bir grup adamın (ve birkaç kadının) önderlik ettiği, tarihte eşi benzeri olmayan bir devrim miydi? Yoksa bu önce tepede başlayan, sonra tüm ülkeye yayılan bir iktidar kavgasından mı ibaretti?”⁵³

Kıra gönderilen başka bir genç de benzer bir hissiyata kapılmıştı:

“Tamamen şoke olmuşum. Olay kafa karışıklığımı daha da derinleştirdi. Başkan Mao’nun kendi eliyle seçtiği halefi ona ihanet etmiş, hatta öldürmek istemişti! Pek çok şeye olan inancım aniden sarsıldı. Bu durum şuna benziyor; bir hedefe doğru emin adımlarla yürüyorsun ve bundan dolayı kendini iyi hissediyorsun. Derken bir gün bir bakıyorsun hedefin kendisi yanılısamadan ibaretti.”⁵⁴

52 Meisner, s. 188-189.

53 Wu, s. 254.

54 a.g.e., s. 204.

沿着毛主席革命路线胜利前进

“Başkan Mao’nun devrimci çizgisinde muzaffer biçimde ilerle.” Lin Biao ile Mao Zedong’u birlikte gösteren sayısız görsel materyalden biri. Haziran 1971’de, yani Lin’in darbe girişiminde bulunduğu iddia edilen tarihten sadece üç ay önce hazırlanmış.

“Dönek ve vatan haini
Lin Biao’nun
iğrenç suçlarını kına!”
(Ağustos 1973)

声讨叛徒、卖国贼林彪的滔天罪行!

Bürokrasinin farklı kanatlarının sağ bir çizgide birbirine yakınlaşması ve konsolidasyonu, geri ve içine kapanmış bir ülkede kurulan işçi devletinin ekonomik planda yaşadığı çıkmazın doğal sonucuydu. 1949 sonrasında ülke çok hızlı sanayileşmesine rağmen sosyalizmin gerektirdiği ekonomik bolluğun yanından bile geçmiyordu. Kişi başına tüketim 1952-78 aralığında yılda yalnızca %2.3 oranında artmıştı. SSCB’ye benzer biçimde, tüketim malları kıtlığı ciddi bir sorundu. Kentlerdeki barınma sorunu ağırdı. Hızlı sanayileşmeye rağmen Çin ile emperyalist ülkeler arasındaki ekonomik mesafe kapanmamıştı. Yazının başında belirttiğimiz gibi, Çin’in dünya üretimindeki payı bu dönemde artmamıştı. Bilindiği gibi, ABD Soğuk Savaş döneminde Güney Kore’yi Kuzey Kore’ye, Tayvan’ı ÇHC’ye karşı himayesi altına almıştı. ABD bu iki ülkeye çok ciddi miktarda ekonomik yardım yaptı ve iç pazarını bu ülkelere gelen mallara açtı. Bu sayede Güney Kore ve Tayvan hızla geliştiler. İkinci Dünya Savaşı’nda yenilen Japonya da aynı dönemde yeniden toparlanarak emperyalist niteliğini korudu. Çin’in yanı başındaki bu üç

ülkenin ekonomik başarısı hem halkın hem de bürokrasinin üzerinde ciddi etkiler yarattı. Bürokrasi kitleler üzerinde hegemonya kurabilmek ve uluslararası planda itibarını artırabilmek için ekonomik kalkınmanın zorunlu olduğunun ve bu alandaki yetersizliğinin farkındaydı. Bu nedenle, Batı ülkeleri ve Japonya ile ekonomik ve siyasi ilişkiler giderek geliştirildi.

**Tablo 4. Kişi başına düşen milli gelir, 1950-1980
(1990 Geary-Khamis Doları cinsinden)⁵⁵**

	1950	1960	1970	1980
ABD	9561	11328	15030	18577
ÇHC	448	662	778	1061
Güney Kore	854	1226	2167	4114
Japonya	1921	3986	9714	13428
Tayvan	916	1353	2537	5260

ABD-ÇHC yakınlaşması ve iki ülkenin SSCB’ye karşı ittifak kurması bu bakımdan dönüm noktasıydı. Mao 1960’lardan itibaren SSCB’yi kapitalist-emperyalist-faşist ilan etmişti. Bu safsataya radikal bir kılıf uydurabilmek için “Üç Dünya Teorisi” diye bilinen bir teori ortaya atmıştı. Buna göre, Batı emperyalizmi bir tarafta, “SSCB emperyalizmi” ve onun uyduları diğer tarafta, ÇHC’nin başını çektiği Üçüncü Dünya ülkeleri de bu ikisinin karşısındaydı. 1970’lerin başında ÇHC ile ABD, SSCB’ye karşı ittifak kurdu. 9-11 Temmuz 1971’de dönemin ABD başkanı Richard Nixon’ın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger Pekin’de Co Anlay ile görüştü. 21-28 Şubat 1972’de Nixon Çin’e bir haftalık ziyaret yaptı, Mao ve öteki ÇHC bürokratları ile görüştü. Mao, 17 Şubat 1973’te Kissinger ile, 2 Aralık 1975’te dönemin ABD başkanı Gerald Ford ile görüştü. ABD-ÇHC ittifakı, iki dev bürokratik işçi devleti arasındaki milliyetçi rekabeti daha da artırdı ve emperyalizmin işini kolaylaştırdı. Bürokrasi karşıtı sosyalist alternatifi bizzat Mao tarafından ezilmesi ÇHC’nin sosyalist yönde ilerlemesini zaten imkânsız hale getirmişti. ABD ile ittifak ve Batı ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ise ÇHC’nin bir bürokratik işçi devleti olarak varlığını sürdürmesini giderek güçleştirdi. Kısacası, Mao’nun ölümünden sonra kapitalist restorasyonun başlaması tesadüf değildi, bunun koşulları bizzat Mao tarafından hazırlanmıştı.

Liu Şaoçi’den sonra ülkenin iki numaralı kapitalist yolcusu ilan edilen ve 1966’da partiden uzaklaştırılan Dang Şiaoping bu gelişmelerin hemen ertesinde, 1973’te yapılan ÇKP 10. Kongresi’nde Co Anlay’ın tavsiyesi ve Mao’nun onayıyla partiye geri kabul edildi. 1974’te başbakan yardımcılığı görevine getirildi. ABD ile uzlaşan Mao kapitalist yolculara da kucak açmıştı. Bürokrasinin sol ve sağ kanatları, orta yolcu Co’nun aracılığı ile giderek sağa kayan bir çizgide uzlaştı. Bu uzlaşma, Kültür Devrimi’ne ve Mao’nun önderliğine olan inancın toplum genelinde daha da zayıflamasına yol açtı.

⁵⁵ Maddison Project Database, 2013, <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/data.htm>.

“Kahrolsun Liu Şaoçi!
Kahrolsun Dang Şiaoping!
Mao Zedong Düşüncesi'nin
kızıl bayrağını yüksek tut.
Liu ve Dang'ın gerici
kapitalist çizgisini bütünüyle
eleştirmek için düzenlenen
büyük miting”
(Şanghay, Ocak 1967).

Mao Zedong ile Dang Şiaoping
1974'te Pekin'de tokalaşıyorlar.

Co Anlay 8 Ocak 1976'da öldü. “Kabir süpürme, temizleme” bayramı olarak bilinen, eski kuşakların mezarlarının ziyaret edildiği Qingming Bayramı esnasında, 4 Nisan 1976'da çoğu gençlerden oluşan yüz binlerce kişi Pekin'de Co'nun mezarını ziyaret etti. Bu ziyaret, kısa süre içinde parti-devletin özgürlükleri kısıtlayan tavrına yönelik bir protestoya dönüştü. Ertesi gün aynı eylemi sürdürmek için yeniden buluşan halk ile polis arasında çatışma çıktı. Eylemler hızla öteki kentlere sıçradı. Bu eylem dalgası bir süre sonra bastırıldı. Dörtlü Çete, eylemlerin arkasında Dang Şiaoping'in parmağı olduğunu iddia etti. 7 Nisan 1976'da Mao'nun onayıyla Dang'ın parti ve devlet aygıtlarında üstlendiği tüm görevlere son verildi. Ancak, Kültür Devrimi döneminden farklı olarak Dang bu kez partiden atılmadı. Bu tasfiye konumunu kısa bir süre için sarısa da kapitalist restorasyon eğiliminin ekonomik, toplumsal ve politik alanlarda ulaştığı ağırlık Dang'ı kısa süre içinde yeniden ve daha güçlü olarak işbaşına getirdi. Dang, Temmuz 1977'de ÇKP'nin beş başkan yardımcısından biri oldu.⁵⁶

⁵⁶ Jack Gray, *Rebellions and Revolutions: China from the 1800s to the 1980s*, Oxford: Oxford

Mao, Lin Biao’yu tasfiyesinden sonra Hua Guofang’ı halefi yapmıştı. Mao’nun 9 Eylül 1976’da ölümünden sonra başa geçen Hua, 6 Ekim’de bir saray darbesi yaparak Dörtlü Çete’yi tutuklattı. 1981’de Moskova Duruşmaları’nı andıran bir (tiyatro) davada mahkeme Dörtlü Çete’yi darbecilik, ihanet, görevi kötüye kullanma vb. suçlardan yargılayıp mahkum etti. Dörtlünün ikisi (Yao Vinyüen ve Vang Hongvın) suçlu olduklarını kabul ederken, Cang Çünçiao suçlamaları reddetti. Mahkeme heyetine en sert meydan okuma ise Mao’nun eşi Ciang Çing’den geldi. Ciang uzlaşmaz bir savunma yaptı ve yapılan tüm uygulamaların Mao’nun emri olduğunu belirtti. Kültür Devrimi’ndeki politik rolünü “Mao’nun köpeğiydim, bana ısır dediğinde ısıryordum” diyerek tarif etti.⁵⁷ Partide, devlet kadrolarında ve ordu da Dörtlü Çete’ye yakın olan binlerce kişi 1976 sonrasında tasfiye edildiler. Dörtlü Çete’nin tasfiyesinden sonra Hua’nın orta yolcu ekibi ile Dang’ın sağcı ekibi arasında mücadele patlak verdi. Kapitalist restorasyonun kapsamı ve hızı hakkındaki bu mücadeleyi yetenekli bir siyasetçi olan Dang kazandı. Hua’ya bağlı unsurlar da benzer biçimde tasfiye edildiler.⁵⁸ 18-22 Aralık 1978’de yapılan ÇKP’nin 11. Merkez Komitesi’nin 3. Plenumu’nda Dang kesin bir zafer kazandı. Bu toplantıda benimsenen “reform ve dışa açılma” yönelişi ile birlikte Çin’de kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden kurulması süreci başlatıldı. Geri ve içine kapanmış bir ülkede sosyalist inşa denemesinin nesnel sınırlarının ve kaçınılmaz iflasının basıncı altında önce bürokrasi karşıtı komünist muhalefeti ezen, sonra emperyalizmle ittifak kuran Mao Zedong’un açtığı yol, 1966’da iki numaralı kapitalist yolcu diyerek partiden kovup 1973’te yeniden partiye kabul ettiği Dang Şiaoping tarafından mantıksal sonucuna ulaştırıldı. 1949’da zafere ulaşan Çin Devrimi bürokrasi eliyle yenilgiye uğratıldı.⁵⁹

Maoculuk ve Kültür Devrimi hakkındaki bazı efsanelerin eleştirisi

Bu yazıda ortaya konan çerçeve, Maocu (veya Maoculuğa yakın) aydınların savunduğu fikirlerden bütünüyle farklıdır. Tamamen geçmişte kalmış, bugünün siyaseti için önemsiz bir konuyu tartışmadığımız için bu fikirleri eleştirmek gerekir. Konu hakkındaki geniş yazını burada ele almamız mümkün olmadığı için yalnızca Maoculuğa yakın iki önemli ismin (İtalyan sosyolog Alessandro Russo ve Fransız felsefeci Alain Badiou) fikirlerini (çok kısaca) tartışacağız.

Birinci konu Mao etrafında oluşturulan kişi kültürüdür. Badiou kişi kültürünü mazur

University Press, 1990, s. 374, 381.

57 Jin Qiu, *The Culture of Power: The Lin Biao Incident in the Cultural Revolution*, Stanford: Stanford University Press, 1999, s. 148.

58 Dang’ın önderliğindeki sağ kanadın diğer ekipleri partiden ve devlet kurumlarından tasfiye etmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Michel Chossudovsky, *Towards Capitalist Restoration? Chinese Socialism after Mao*, Londra: MacMillan, 1986, s. 11-18.

59 ÇHC’de kapitalist restorasyon sürecini daha önce kısaca ele almıştık (“Dünya Kapitalizminin Krizi ve Çin’in Yükselişi”, *Devrimci Marksizm*, no: 13-14, İlkbahar-Yaz 2011, s. 22-27).

göstermeye çalışan uzun pasajların ardından şu iddiada bulunuyor: “Mao kültürünün Kültür Devrimi sırasında olağanüstü biçimler aldığını biliyoruz [...] En vahşi isyancı gruplarının, bürokratik düzenden en kesin biçimde kopanların bu durumu en uca götürenler olduğunu biliyoruz. Özellikle de, ‘Mao Zedong Düşüncesi’ nin kesin otoritesi’ formülünü ortaya koyan ve bu düşünceye teslim olmak gerektiğini ilan eden de onlardır.”⁶⁰ Badiou’nun iddiası yanlış. En vahşi grupların kişi kültürüne sarıldıkları doğru ama bunların bürokrasiden en kesin olarak kopmuş gruplar olmadığı açık. Kültür Devrimi sırasında serpilmeye başlayan politik devrim eğilimini temsil eden grupların hem Mao’nun bürokrasiyi koruyan çizgisini hem de Mao kültürünü (örtük biçimde de) olsa eleştirdiğini yukarıda gördük. Kişi kültürü sayesinde muazzam bir gücü elinde bulunduran Mao’nun bu sayede en keskin dönüşleri yaparak bürokrasi karşıtı muhalefeti ezmeyi ve emperyalizm ile ittifak kurmayı başardığını da saptadık. Dolayısıyla, Badiou’nun Mao kültürünü radikalizm sosuna bulayarak mazur gösterme gayretinin maddi-tarihsel bir dayanağı yok.

Badiou, Mao’nun devrimi ilerletmek için yapabileceği her şeyi yaptığını, ulaşılan tarihsel sınırların (yani bürokrasinin zaferinin ve kapitalist restorasyonun) kaçınılmaz olduğunu ileri sürüyor:

Ancak, Mao aynı zamanda bir parti-devleti adamıdır. Onun (hatta şiddet yoluyla) tamirini istiyordu ama yok edilmesini istemiyordu. Nihayet, genç isyancı ‘solcular’ın son ileri karakoluna boyun eğdirirken (1968’de) Kültür Devrimi’nin görünür önderliğinin çizgisi (partinin yeniden inşası çizgisi) dışında kalan her şeyi ortadan kaldırdığının tamamen farkındaydı. Bunu biliyordu ama yine de yaptı. Çünkü devletin varlığı hakkında alternatif bir hipotezi yoktu -kimsenin de yoktu- ve iki soylu ama yorucu senenin ardından halkın geniş çoğunluğu devletin var olmasını ve varlığını gerekirse şiddet kullanarak hissettirmesini istiyordu [...]

Nihayet, Kültür Devrimi, hatta bizzat devrimin çıkmazı, siyaseti onu hap-seden parti-devlet çerçevesinden gerçekten ve küresel çapta kurtarmanın imkânsızlığının tanığıdır. Bu yeri doldurulmaz bir doygunluk deneyimidir çünkü yeni bir siyasi yol bulma, devrimi yeniden başlatma ve sosyalizmin formel koşulları altında yeni işçi mücadelesi biçimleri bulma istenci, parti-devletin genel çerçevesinin (kamu düzeninin korunması ve iç savaşın reddi gerekçeleriyle) devam ettirilmesi zorunluluğu ile karşı karşıya geldiğinde başarısızlığa uğramıştır. Özgürleştirici siyasetin ‘partisiz’ siyaseti olumlamak üzere parti (veya birden fazla parti) modeline son vermek ama aynı zamanda anarşizm figürüne de geri düşmemek zorunda olduğunu bugün biliyoruz.⁶¹

Badiou farklı konuları birbirine karıştırıyor. Adında komünist yazan bir partinin liderinin komünizme değil kapitalizmin restorasyonuna doğru gidildiğini tespit ettikten sonra devletin bekası adına bu süreci izlemekle yetinmesi normal mi? Bu

⁶⁰ Alain Badiou, *The Communist Hypothesis*, Londra ve New York: Verso, 2010, s. 148-149.

⁶¹ a.g.e., s. 148, 155.

gidişatı engellemek için eyleme çağırdığı kitlelerin hareketlerini kısa süre sonra ezmesi yalnızca iç savaşın önlenmesi ve kamu düzeninin sağlanması arzusu ile açıklanabilir mi? Ülkenin iki numaralı kapitalist yolcusu ilan ettiği kişiyi birkaç yıl sonra komünist partisine geri kabul etmesi ve devlet yönetiminde geniş yetkiler vermesi bu temelde izah edilebilir mi? Şanghay’da bir milyon işçinin coşkulu katılımıyla kurulan halk komününün on dokuz gün sonra tek bir kişinin emriyle dağıtılmasının gerekçesi kamu düzeninin sağlanması olabilir mi? Meselenin basitçe işçi devletinin bekası ile değil, esas olarak bürokrasinin bekası ile ilgili olduğu açıktır. Trotskiy, gerçek bir komünist partisinin önderliğinde yapılacak bir politik devrimin işçi devletini bürokrasiden temizlemenin tek geçerli yolu olduğunu saptamıştı. Politik devrim sayesinde devrimcileşen ve sağlamlaşan işçi devletinin komünist enternasyonalı canlandırarak dünya devrimini ilerletmeye ve yalıtılmışlığını aşmaya çalışmasının zorunlu olduğunu, bürokratikleşmeyi önlemenin, kapitalist restorasyonu engellenmenin başka yolu olmadığını da belirtmişti. Dolayısıyla, Badiou’nun iddiasının aksine, tartışmanın konusu devletin birdenbire ortadan kaldırılması türünden ütöpic fikirler ile devletin bekası arasında seçim yapmak değil, mevcut işçi devlet(ler)inin ne yapması, hangi amaca hizmet etmesi gerektiğiydi. Trotskiy ve Mao’nun bu soruya tamamen farklı yanıtlar verdiği açıktır. Bürokrasi ile devletin ilgası, bürokratik parti önderliği ile partisiz siyaset haricinde devrimci alternatifleri aklına getirmeyen Badiou’nun konumu (arasına mesafe koymaya çalışsa da) anarşizmdir.

Badiou’nun açtığı yoldan Russo ilerliyor:

Esas çatışma giderek artan sayıda bağımsız işçi örgütü ile onlara karşı kendilerini savunmak üzere ‘model işçiler’den oluşan birlikleri seferber edebilmek için ellerinden geleni yapan parti-devletin kadroları arasında yaşanmıştı... Kızılın farklı tonları arasındaki bu keskin çelişki işçi sınıfına içkin öznel bir kırılmanın ifadesi değil miydi? [...] Gerçek şu ki, grupları bölen sorunlar [...] işçilerin siyasi varoluşundan daha az önemli olmayan bir konuyu ilgilendiriyordu. İşçi bir politik figür olarak, sosyalist devletin bir parçası olarak, anlaşılması mümkün tarihsel-politik, ekonomik ve hatta felsefi nedenlerden dolayı sosyalist devlet ile bağlantılı mıydı? Yahut bu bağlantılar ağı işçi kategorisinin disiplinler terimler haricinde siyasi önemini artık garantileyemiyor ve bu nedenle yeni bir yolun açılmasını gerekli hale getiriyor muydu? ...] Siyasi bir figür olarak işçi bugün bariz biçimde görünmez hale geldiyse, bu yokluğun arkeolojisi kapitalist üretim biçimindeki değişimlerde değil, 1960’ların ve 1970’lerin siyasi işçi hareketlerinin içinde aranmalıdır [...] İşçi sınıfının krizine benzer biçimde, *siyasi parti* kategorisinin krizi de dünya çapında bir sorun olma niteliğini daha sonra, partilerin devletin içindeki siyasi rolünün sosyalist devletlerin yörüngesinin çok ötesindeki bir alanda istikrarsızlaştığı 1980’lerde kazanmıştır. Aynı şey üretim biçimlerinin tarihsel-politik diyalektiğinin kavramsal tükenişi için de (ki onun ilk büyük krizini de Kültür Devrimi’ne kadar geriye götürmek mümkündür) söylenebilir.⁶²

62 Alessandro Russo, “The Probable Defeat: Preliminary Notes on the Chinese Cultural Revolution”, *positions*, cilt: 6, no: 1, 1998, s. 185-186.

Badiou'ya benzer biçimde, Mao'ya eleştirilerini çok sınırlı tutan, onu mümkünün sınırlarını zorlamış fakat başarısız olmuş bir devrimci olarak gören Russo, Kültür Devrimi'nin başarısızlığından işçi sınıfı ve siyasi parti kategorilerinin önemsizleştiği sonucunu çıkarıyor. İçinde farklı politik eğilimlerin mevcut olmasının işçi sınıfı kategorisini neden önemsizleştirdiğini açıklayamıyor. İşçi sınıfı kapitalist üretim biçimi içindeki hayati-kritik konumunu sürdürdüğü müddetçe komünist siyaset onu merkezine almak zorundadır. Marx ve Lenin, proletaryanın kapitalizmdeki kritik konumunun ve bu sınıfın içinde farklı politik eğilimlerin mevcut olduğunun farkında oldukları için komünist partisi olarak bilinen örgütlenme formunu geliştirmiştir. Aynı yöntemi izleyen Trotskiy de komünist partisi önderliğinde gerçekleşecek politik devrimin bürokratik işçi devletlerinin kapitalizme gidişini durdurmak için elzem olduğunu saptamıştır. Kültür Devrimi'nden öğrenilecek bir ders varsa, bu, işçi sınıfı ve siyasi parti kategorilerinin geçersizliği değil, bu kategorileri merkezine alan bir devrimci siyasi örgütlenmenin geçerli ve gerekli olduğudur.

Sonuç

Ulusal kurtuluş savaşı ile sosyalist devrimin iç içe geçtiği bir sürekli devrimin ürünü olarak 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, 20. yüzyılın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile birlikte en önemli iki işçi devletinden biriydi. SSCB 1917'de devrimci bir işçi devleti olarak kurulmuş, iç savaşın sebep olduğu yıkım ve (daha önemlisi) dünya devriminin duraklamasının yarattığı yalıtılmışlık nedeniyle kısa süre içinde bir bürokratik işçi devletine dönüşmüştü. ÇHC ise SSCB'nin oluşturduğu bürokratik model ve onun özellikle Komünist Enternasyonal aracılığıyla tekil ülkelerdeki komünist hareketlerde yarattığı büyük tahribatın etkisiyle en başında bir bürokratik işçi devleti olarak kuruldu. Trotskiy'in 1936'da yayımlanan *İhanete Uğrayan Devrim*'de yaptığı işçi devletinin yalıtılmışlığının bürokratikleşmeyi ve kapitalizmin restorasyonunu kaçınılmaz hale getireceği öngörüsü SSCB örneğinde olduğu gibi ÇHC'de de doğrulandı.

Mao döneminde ÇHC bürokrasisi iki kampa bölünmüştü. Mao'nun başını çektiği bürokrasinin sol kanadı işçi devleti formunun korunmasını istiyor, kapitalist restorasyona karşı çıkıyordu. Özel mülkiyete ve piyasa mekanizmasına taviz verilmesinin, yani "piyasa sosyalizmi"nin uzun vadede kapitalist restorasyonun önünü açabileceğini savunuyordu. Mao ve taraftarları, bürokrasinin bir toplumsal katman olarak varlığına ve maddi ayrıcalıklarına karşı değildi. Bu ayrıcalıklardan kendileri de yararlanıyorlardı. Bürokrasinin daha disiplinli, fedakâr ve kitleler ile güçlü bağlara sahip olmasını istiyorlardı. Bu nedenle, bürokrasinin maddi ayrıcalıklarının kontrolsüz biçimde artmasına karşı çıkıyorlardı. İşçilerin ve köylülerin devlet yönetimine doğrudan katılımına, farklı sosyalist akımların var olmasına ve tartışma özgürlüğüne tamamen karşıydılar. Liu Şaoçi ve Dang Şiaoping'in başını çektiği bürokrasinin sağ kanadı ise piyasa sosyalizmi taraftarıydı ve bürokrasinin maddi ayrıcalıklarının kontrolsüz biçimde artmasında sakınca görmüyordu. ÇHC'nin ekonomik başarılarına rağmen emperyalist ülkeler ile arasındaki mesafeyi kapatama-

diğının ve süregiden koşullarda kapatmasının imkânsız olduğunun farkındaydılar. Ancak, sol/Maocu kanat gibi sağ kanat da bu çıkmazı aşmak için dünya devrimini hedefleyen bir enternasyonalist hattı benimsemeyi aklından bile geçirmiyordu. 1976’ya kadar piyasa sosyalizmini ve emperyalist ülkeler ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini, 1976’dan sonra ise kapitalist restorasyonu reçete olarak sundular.

Bürokrasinin sol ve sağ kanatları arasındaki mücadele 1966-68 aralığında donuk noktasına çıktı. Mao ve taraftarları, parti devletinin normal-resmi mekanizmalarını baypas ederek, kitleler ile doğrudan bağ kurarak ve onları seferber ederek sağ kanada hücum ettiler. Bu taarruzun bürokratikleşmeye ve onun kapitalist yolcu eğilimine karşı olduğunu ileri sürdüler. Otuz yıldır partinin, on yedi yıldır devletin en önemli ve prestijli yöneticisi olan kişi, bu aygıtların bürokratikleştiğini ve kapitalizme dönme tehlikesi altında olduğunu yüksek sesle ilan ediyor, buna karşı mücadele etmek için kitleleri harekete geçmeye, bir Kültür Devrimi yapmaya çağırıyordu. Diğer bürokratik işçi devletlerinde eşi benzeri olmayan bu tuhaf durum, hem Çinli kitleleri hem de dünya solunun geniş kesimlerini (özellikle de SSCB’nin katı, donuk ve reformist modelinden yabancılaşan genç devrimcileri) şoke etti, ciddi bir kafa karışıklığına neden oldu. Bu söylemin tam bir aldatmaca olduğu kısa süre içinde ortaya çıktı. Mao’nun sokağa, eyleme çağırdığı işçiler ve öğrenciler arasında bürokrasi karşıtı politik devrimi savunan bir eğilim filizlenmeye başladı. Çok sayıda yerel örgüt tarafından temsil edilen bu eğilimdekiler, bürokrasinin maddi dayanaklarını ortaya koymaya, işçi ve köylülerin partinin ve devletin içinde söz ve karar sahibi olmasının yollarını aramaya, Paris Komünü vb. doğrudan demokrasi biçimlerinden o günün koşullarında mümkün olduğunca yararlanmaya ve bunları gerçekleştirebilmenin yöntemi olarak ulusal ölçekte örgütlenmeyi ve politik devrimi tartışmaya başladılar. Bu beklenmedik gelişme, Maocuların bürokrasi karşıtı söyleminin sahiciliğini test etti. Maocu bürokrasi, kendi maddi ve politik ayrıcalıklarına yönelik potansiyel bir tehdit oluşturan bu eğilimi bir dizi bürokratik manipülasyon aracılığıyla ve sıklıkla zor kullanarak ezdi.

Bürokrasi karşıtı sosyalist muhalefetin gelişmeye fırsat bulamadan ezilmesi bürokrasinin konsolidasyonunu sağladı. Maocu bürokrasi, 1968-69 döneminde bürokrasi sorununu ve kapitalist restorasyon eğilimini eski hâkim sınıfların ve emperyalistlerin partiye sızma ve bozgunculuk faaliyetlerine indirgeyerek, yani çarpıtıp karikatürleştirerek bunlarla mücadeleyi imkânsız hale getirdi. 1966’da iki numaralı kapitalist yolcu ilan edilip partiden atılan Dang Şiaoping’in 1973’te Mao’nun onayıyla partiye geri kabul edilmesi ve ardından başbakan yardımcısı yapılması bürokrasinin iki kanadı arasındaki uzlaşmanın göstergesiydi. Hem bu gelişme hem de uzun süre Mao’ya en yakın isimlerden biri olan Halk Kurtuluş Ordusu komutanı Lin Biao’nun 1971’de bizzat Mao tarafından darbecilikle suçlanarak tasfiye edilmesi, yalnızca Mao’nun değil, her türden sosyalist siyasetin kitleler nezdindeki prestijini epey azalttı.

Bu politik gelişmelerin ardında yatan maddi-ekonomik faktör ÇHC’nin emperyalist ülkeler karşısındaki muazzam ekonomik geriliğinin sürmesiydi. Tarımın

modernleşmesi ve hızlı sanayileşmeye rağmen ÇHC ile emperyalist ülkeler arasındaki ekonomik mesafede ciddi bir azalma olmadı. Ayrıca, Japonya, Güney Kore ve (ÇKP'nin iç savaşta yendiği Guomintang tarafından kurulan) Tayvan'ın 1950'den sonra ABD'nin himayesinde yaşadıkları muazzam ekonomik gelişme de hem kitleler hem de bürokrasi üzerinde ciddi bir etki yarattı. SSCB ile ÇHC arasındaki milliyetçi rekabet, ÇHC'nin geriliğinin kapitalist olmayan bir uluslararası işbirliği ile aşılmasını imkânsızlaştırıyordu. Bu koşullar altında ÇHC, yalıtılmışlığını aşarak ekonomik gelişimini hızlandırabilmek için başta ABD olmak üzere emperyalist ülkeler ile olan ilişkilerini geliştirmeye başladı. ÇHC ile emperyalizm 1970'lerin başında SSCB'ye karşıtı ittifak kurdular. Giderek mayalanan kapitalist restorasyon eğilimi, Mao'nun ölümünden sonra hızla iktidara yürüdü. Dang'ın önderliğindeki sağ kanat ile Hua Guofang'ın temsil ettiği orta yolcular, ABD ile uzlaşmanın ardından epeyce zayıflayan Dörtlü Çete'yi Mao'nun ölümünden bir ay sonra tasfiye ettiler. Dang kısa süre sonra Hua'yı da etkisizleştirdi. Dang'ın önderliğindeki kapitalist restorasyon taraftarı ekibin Aralık 1978'de toplanan ÇKP 11. Merkez Komitesi'nin 3. Plenumu'ndan kesin bir zaferle çıkmasının ardından Çin'de bürokratik işçi devletin tasfiyesi ve kapitalist üretim ilişkilerinin restorasyonu süreci başladı.